

Antal Péter

A BESZÁMITAST KIZÁRÓ OKOK NÉHÁNY VÁLTOZATA
DEBRECEN VÁROS REFORMKORI BÜNTETŐJOGÁBAN
/1825-1848/

Bövezetés

Dolgozatunk Debrecen város szorosan értelmezett reformkori büntetőjogának csekély részével foglalkozik, amennyiben csupán a beszámítást kizáró okok egynéhányát taglalja, melyeket az 1825. és 1848-as esztendő által határozott, közel huszonöt esztendő rendelkezésünkre álló joganyagának vizsgálatával igyekeztünk kiszűrni és feltárni.¹ E kérdés fontossága különös élességgel jelentkezik, hiszen e korszakunkban az egyes cselekmények büntetőjogi minősítésénél már nemcsak azt vizsgálták, "hogy formailag, külső megjelenését tekintve létrejött-e bűncselekmény, hanem azt is, hogy az elkövetett cselekményért szubjektíve felelős-e az előttük vádlottként álló személy, vagy sem".²

A beszámítás, a beszámítási képesség történeti kategória, amely különböző fejlődési fázisokon keresztül jutott el korszakunkban arra a pontra, amelyet vázolni igyekszünk. A kollektív felelősségi rendszer időszakában a táltio elvöböl kiindulva, a bosszú ösztönéböl eredő megtorlás sokszor a materiális sérelem képzelt okozóit érte, s így a bizonytalan-ság miatt mindazokat, akiket a sértett, vagy annak hozzátartozói képesnek ítéltek az öket ért sérelem elkövetésére. Így ebben a fejlődési stádiumban "a beszámítási képesség annyi, mint fizikai cselekvőképesseg. Egyaránt büntetendő cselekményt képezett, a gyermeknek és felnőttnek, az örültnek és egészséges elméjűnek, a részegnek s józannak jogsértő magatartása".³

A fejlődés az egyéni autonómia elismorásával, a személyiség, az individuum kibontakozásával veszi kezdetét, mely intézményünk szempontjából abban nyilvánul meg, hogy a büntetőjogi beszámítási képesség ezideig korlátozatlan területe mostmár fokozatos szűkülésen megy keresztül.

A joggyakorlatban kialakult felelősséget kizáró okokat büntetőjogi szakíróink is elismerték, s azok feltételeit a tudományos precizitás igényével fogalmazták meg. "A modernebb felfogástól lényegesen eltérően a kor magyar jogtudományának valamennyi képviselője, Vuchetich Máttyástól a magyar feudális büntetőjogot választott történeti korszakunk után összefoglaló Pauler Tivadarig, mai műszavakkal a jogellenességet, a beszámítási képességet, az elvárhatóságot stb. kizáró okokat ilyen tagozás nélkül egységesen beszámítást kizáró vagy enyhítő körülményként kezelte"⁴, mely homogén szemlélet megfelelt az 1795., 1827. és 1843. évi kodifikációs kísérletek elveinek is.

Tanulmányunkban itt most csupán a gyermekkor, az elmebetegség, az indulat /ingerültség, harag, fájdalom/, a részegség, a fizikai és pszichikai kényszer, valamint a tévedés és nemtudás eseteit tesszük vizsgálat tárgyává, amely kategóriák éppen az értelmi fejletlenség, vagy az érzelmi fejlettség mellett bizonyos körülmények hatásaként jelentkező értelmi vagy akarati inaktivitás, fogyatékoság által motiváltan hoztak létre olyan tényleges szituációt, amelyek az igazságszolgáltatási gyakorlat letéteményeseit - a beszámítási képesség megléte, illetve hiánya megítélésében - mérlegelésre késztették, vagy minden bizonnyal gondolkodóba ejtették.

Bevezető soraink lezárásaként szeretnénk elmondani, hogy munkánk alapját az a debreceni levéltárban végzett tényvizsgálat adja, amelynek eredményeként sokezer jogeset közül kiszűrtük azt a néhány százat, amely dolgozatunkban bizonyító példaként bemutatásra kerül.

A gyermekkor

A XVIII. század neveléstudományában jelentkező felvilágosult humánus szellem éles ellentétben állt az akkori törvények és büntetések keménységével. Az elkövetett cselekmény és a ráért büntetés aránytalan mértéke teremtette paradox háttérből bontakozott ki alapvető reformjaival a gyermekkor újfajta felfogása, mely a XIX. század második felében nyert törvényi szabályozást.

Igy a feudális Magyarország törvényei az 1800-as évek első feléig - leszámítva a néhány évre hatályba léptetett II. József törvénykönyvét, a Codex Josephinát - nem, vagy csak igen áttételesen határozták meg azt az életkort, melynek be nem töltése büntetőjogi vétőképtelenséget eredményezett. A hiányos törvényi szabályozás teremtette helyzetet igyekeztek kiküszöbölni az anyagi- és perjogi magánmunkálátok, melyek között kiemelkedő jelentőségű forrásként szerepel Werbőczy István Tripartituma. Werbőczy a fiatal-, a "nem teljes" korúak vonatkozásában "törvényes" és "nem törvényes" korúak között különböztet. Megfogalmazásában: "Törvényes korúak /akiket serdülteknek mondunk/ a férfi és nőneműek egyaránt a mi időnkben, a mikor tizenkét évesek"⁵, akik perbeli cselekvőképtelennek minősülve másokkal perbe nem szállhattak. A szokásjog újabb gyűjteménye, a Quadripartitum, a Hármaskönyvhöz hasonlóan állapítja meg, hogy "nem büntethető a még nem törvényes korú /12 éven aluli/ gyermek, sőt ez perbe sem idézhető".⁶

Az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezet XII. cikkelyének 7. szakasza különböztet a hetedik életévüket még el nem ért gyermekek és a tizenkettedik életévüket még be nem töltött kiskorúak között. A tervezet szellemében az első korhatár alanyait semmiféle büntetés nem érheti, mivel: "gondatlanságra vagy szándékosságra még aligha képesek".⁷

Ezzel szemben a tizenkettedik életévüket el nem ért serdületlenek közkereset /actio publica/ alá nem vonhatók, "hanem csak a szülők, a gyámok, a feljebbvalók vagy tanítómes-terek által alkalmazott házi fenytésnek van ellenük helye".⁸ Így 1795-ben a beszámítást osupán az alsó korhatár zárta ki teljesen. Meg kell azonban emlitenünk, hogy a felső korhatár, a tizenkettedik életévben meghatározott életkor alatt levők által elkövetett büntetendő cselekményért történő felelősségre vonás is osupán "házi" keretek között realizálódhatott.

Az 1827. évi törvényjavaslat jelentős racionális reformot készül keresztülvinni, amikor a büntetőjogi beszámítási képtelenség határát a tizennegyedik életévre emeli fel, s ez alól semmilyen címen nem tesz kivételt: "Impuberes infra 14. aetatis annum criminalis Imputationis incapaces declarantur" - mondja a javaslat I. része VIII. cikkelyének 10. szakasza. A javaslat III. része azonban már elvont a magas korhatárból és a tizedik életévüket be nem töltötteknél domestica correctio alkalmazását rendeli, hasonlóan az ausztriai büntetőtörvény megoldásához.

Az 1843. évi büntetőtörvény-javaslat, mely az 1795. évi javaslat, a francia Code Penal, az 1839-i badeni javaslat és további külföldi törvényhozási munkálatok hatása alatt született, hasonlóan az 1795. évi tervezet rendjéhez kimondja, hogy a: "gyermek, kik koruknak tizenkettedik évét még nem haladták, a büntetőtörvény megszegéséért közkereset alá vétetni, s a törvényszabta büntetéssel büntetni nem fognak, hanem azok szüléik vagy felügyelőik által lesznek megfenytendők, de az illető közhatóság fel fog ügyelni arra, hogy illy esetben a megérdemelt fenytés el ne maradjon".⁹

A kérdés vizsgálatakor feltétlen említést érdemel korszakunk büntetőjogi szakíróinak munkássága, hiszen elméleti

munkásságuk egyértelműen hozzájárult az "egységes" joggyakorlat kialakulásához. E jogtudósok elméleti tételei nemcsak a publikációk útján segítették az egyes intézmények egységes jellegű értékelését, hanem a jogászképzésben elfoglalt helyzetüknél fogva, meghatározhatták a homogén jogászai szemlélet kialakulását is. "Vuchetich Mátvás általánosságban a törvényes kor elérésétől tette függővé azt, hogy kiszabható-e kriminális jellegű büntetés vagy sem, egyes esetekben azonban, amikor ti. életkorát meghaladó, azt jóval felülmúló gonoszságot tanusított a felelősségre vont személy, a nem törvényes korú serdületlen /impuberem/ is olyan büntetéssel fenyítetté, amely igen hasonló a serdültekre kiszabható büntetésekhez."¹⁰ Szlemenics Pál "Fenyítő törvényszéki magyar törvény" c. művében a "csecsemőkort" minősítette beszámítást teljesen kizáró oknak. Meg kell azonban említeni, hogy az "igazságbeli büntetés-lágyításnak okai közé" sorolja a "felserdültséghez közelítő gyermekkort, mivel az e korban lévők még teljes ésszel nem bírnak".¹¹ Vuchetich megoldásához hasonlóan rendeli viszont a gyermekeket is büntetni, "ha gonoszságok korokat megelőzné".¹² Szokolay István 1848 haladó eszméitől vezérelten ugyancsak elismeri a gyermekek büntethetőségét, de azzal a nem lényegtelen megszorítással, hogy az a rendes büntető-eljárás kereteitől eltérően, javulásukra és nevelésükre alkalmas módon történjen, "mivel az illy gyermekek vétkeességének oka jobbára az állam hiányos rendelkezéseiben rejlik, a mennyiben az árva, vagy szegény gyermekeket inkább elnézi csavargás által keresni kenyereket, mintsem nevelő intézetbe küldeni őket".¹³

A jogalkalmazásban, illetve a jogalkotásban a gyermekkor determináló következménye megnyilvánult feudális kori magánjogászaink felfogásában is. Így Frank Ignác megfogalmazása szerint "A magyar törvényben kijelelve vagyon a gyermekkor /illegitima s. pupillaris aetas/ 12 esztendőn

alól." ¹⁴ "Különös élességgel fogalmazott e kérdésben a magyar polgári törvény c. mű szerzője 1822-ben, aki szerint "Minthogy a nemtörvényes időkorú /aetatis illegitimae/ az az, a tizenkét esztendőn alól lévő személyekről olly erősen teszi fel a törvény, hogy a polgár-társasági életben előforduló dolgokra, s a magok javaikkal való bánásra elégséges értelemmel nem bírnak, hogy az ellenkezőt megpróbáltatni sem engedi." ¹⁵

Végezetül külföldi kitekintésként érdemes megemlíteni, hogy az 1810. évi francia büntetőtörvénykönyv, a Code Penal, a gyermek büntethetőségét attól tette függővé, vajon a bűncselekményt tudatos értelemmel vagy ilyen értelem hiányában követte el. Ha az értelem hiányzott, büntetésnek egyáltalán nem volt helye, hanem csak javító intézkedéseket lehetett alkalmazni. Ha pedig a gyermek tudatos értelemmel járt el, akkor a rendesnél némileg enyhébben büntették. Ebből is látható a kérdés jelentős és nehezen megoldható volta, hiszen a francia törvényhozás, mely a XIX. század törvénykönyveinek mintájául szolgált, igencsak felemás és relativ megoldással érte be.

A jogesetek tényleges bemutatása és bizonyító elemzése előtt próbáljunk meg feleletet találni arra a kérdésre, hogy miért esett ki, illetve miért képezhetett kizáró okot a beszámítás alól a gyermekkor.

Pauler Tivadar a gyermekkort az öntudat hiányából eredő körülmények közé sorolva megállapítja, hogy az infantia az a kor: "melyben az értelmi tehetségek megkívántatott érettsége még ki nem fejlődött", ¹⁶ azaz ezen éretlen korúság azon állapot, a belső fejlődési képességtől, fogékonyságtól determináltan, melyben az ember kora fejletlenségénél fogva nem bír a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges belátási képességgel. Így a beszámításhoz megkívánt értelmi fejlettség csak egy bizonyos koréven túl létezik, s e relációban kétségtelen, hogy mind pozitív,

Ezt követően 1827. január 5-én¹⁹ folytatott le eljárást újból a debreceni büntető törvényszék fiataalkorúak ellen. A három vádlott ifj. Kemény György, Balog Ferenc és Nagy Mihály a Nagyverdőről "az árkon keresztül levágott nyorsnyárfát loptak" a Statutum ellenére. E gyermekeket a bíróság csak intette és pirongattatta, "hogy az ilyen tilalomrontástól magokat óvják, különben büntetést el nem kerülnek". Mindez 1827. januárjában történt, így nem nehéz elképzelni, hogy mi kényszerítette a gyermekeket arra, hogy a Statutum ellen cselekedve fát lopjanak - a nyomor, a nincstelenség kényszerítő erőként hatott s ez okozhatta a törvénnyel való szembekerülésüket.

1828. júliusában²⁰ Csolti István "gyenge idejű gyermek" mint "Mesterséges Tolvaj" került a bíróság elé, azzal a váddal, hogy Csiki Mihály "egy pár fojér ruháját, két kését, pipáját és dohányát ellopta". Az alperes - kinek korát nem ismerjük, csupán a jegyzőkönyvben itt is szereplő "gyenge idejű" jelző igazít el bennünket utaló jelleggel - bojsmerete a tolvajságot, s ezért 12 vesszőcsapásra ítélték. Hasonlóan csekély értékű dolog ellopásáért ítélték három napi áristomra Mester György "rossz kóborló gyerek"-et, aki 1828. december 6-án²¹ Faragó Ferentznek 3 Ft-ot érő fejszéjét lopta el. Több és értékesebb dolog ellopásáért indítottak eljárást 1830. július 3-án²² Nosztrai István ellen, aki "Oskolába járva a helybeli Református Kollégiumba", onnan "9 törölközőkendőt, 3 zsebbelit, 1 övet, 2 nyakravalót, 1 nadrágszíjat, nemkülönb 1 fekete selyem nyakravalót ellopt" több mint 11 Ft 54 krajcár értékben. Csupán a selyem nyakravaló és egy zsebbeli került meg, a többi, mint vallomásából kitűnt, a zsibvásárban eladogatta. Az előzőekben szereplő Csolti István, méginkább Mester György elkövetett cselekményéhez képest a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvben szereplő történeti tényállás alapján Nosztrai István szigorúbb büntetést érdemelt volna az eset súlyánál fogva, s ezt a bíróság

mind negatív értelemben a kor és a beszámítási képesség a legszorosabb korrelációban állnak egymással. Egy meghatározott korévig beszámítási képesség nélkülinek minősíthetjük az egyént és ez a gyermekkor.

Mindezek előrebocsátása után vizsgáljuk meg a gyermekek bűnözésével kapcsolatos kérdéseket Debrecen város reformkori büntetőjogában. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a gyermekek és a gyermekkort alig túlhaladott fiataalkorúak bűnelkövetésének leggyakoribb motivuma sok esetben csak valamely külső inger, érzéki ösztön, máskor öröklött rossz tulajdonságok /pszichopatia/, a kényszerítő nyomor és szegénység, ugyanakkor motiváló tényező lehet a gyermeki pajkosság, az elhanyagolt nevelés, illetve a szülői vigyázatlanság, valamint azon kárhozatos környezet, amelyben a gyermek él. Mindezek sokszor nem elkülönülten, hanem kummulálódva hatottak. Valamennyi motiváló tényezővel konkrétan a debreceni gyakorlatban nem találkozhatunk, de egyesek tisztán, mások pedig áttételeken keresztül érvényesültek.

A gyermekek által elkövetett cselekmények közül korszakunkban domináns az olyan büntetendő cselekmény, "mellyel valaki másnak ingó holmiját urának egyetértése nélkül nyereség s haszonvágyból álnokul elviszi"¹⁷, vagyis a furtum, azaz a lopás.

Elsőnek említsük meg Kováts Zsuzsanna és Katona Sára esetét, akik együtt Lila Máriának a ládáját feltörvén abból ellopták 25 Wft-ját, melyből 3 Ft 40 krajcárt el is költöttek.¹⁸ Az ítélet szerint mivel az alperesek "gyenge idejük" ezért "testi büntetéssel nem büntetődnek, hanem hogy az rossz tselekedettől iszonyodjanak három napig száraz kenyéren és vizen árestomba maradnak." A jegyzőkönyvbe foglaltakból pontosan nem állapítható meg a két alperes leánykora, minden esetre az ítéletben szereplő "gyenge idő" /megjelölés/ talán azok gyermek voltára utal.

ság is kinyilvánította, miszerint "méltó volna érzékeny testi büntetésre, mind azáltal gyenge idejére való tekintetből és azáltal a reménység alatt, hogy magát megjobbitja kemény pirongatás és hathatós intés mellett" ezuttal büntetés kiszabása, illetve elszenvedése nélkül bocsájtották el a perből.

A kényszerítő nyomortól motivált szökés és ezzel párosuló lopás pregnáns esetét produkálta az 1830-as esztendő²³, amikor Solymos Mária Pécsre való tizennégy esztendősz szolgálólány gazdájától, Szikszai Ferentz asztalostól "az éhségtől kényszerítettén" elszökött, s magával vitt két selyem keszkenőt és egy kék kötőt. Érdekes módon a bíróság e tizennégy esztendősz leányt is "gyenge idejű"-nek minősítette, s a tárgyalásig "elszenvedett áristoma büntetésébe tudásával" elbocsátotta.

Csaknem egy évtizedet kellett várnunk, hogy újra találkozzunk a város bünfenyítő törvényszéke előtt fiatalokú elkövetővel. 1839. április 20-án²⁴ Schlenger Márton tizenhárom esztendősz gyermek a városban "Vásár elején több lopott lovakkal és gránátokkal elfogódott". Ugy látszik, az ítélőszék rigorózus álláspontra helyezkedett, s példát akart statuálni, mivel a tizenhárom esztendősz fiucskát 7 napi áristomra és annak végeztével 12 vessző elszenvedésére ítélte. Hasonló keménységgel büntette 1844. április 6-án²⁵ Samu Márthát, akit "ügyvéd Verner Károly Ur Dorog alól szekéren ide hozott" s a leány tőle "egy kis töltött pisztolyt" ellopott. Az alperes Samu Márta életkorát konkrétan itt sem ismerjük, az ítéletből viszont kiderül, hogy "egyedül gyenge idejét" vette a törvényszék tekintetbe, s uti levél mellett Debrecen városából kitiltva "hazájába kísértetni" rendelte.

Igen érdekes, és tanulságos, egyben a jogalkalmazó gyakorlatról sokat eláruló ítélettel találkozhatunk az 1845-ös

esztendő szeptemberében.²⁶ Egy tizenégy esztendőös leány Vasas Zsuzsánna került a bíróság elé azzal a váddal, hogy "nyomorult és világtalan Attyafiának" Cséka Sándornak szemé gyógyíttatására összekéregedett "80 ezüst forintját ellopta". Az eset súlyát fokozza, hogy ez a leány "vezetője" volt a szerencsétlen világtalannak, s az mintegy reábizta magát, és ennek bizalmával visszaélve "orozta" el az említett célra szánt összeget. Az alperes Vasas Zsuzsánna a "Felperes Tiszti Fő Ügyvéd Ur" előtt megvallott, beismerte pénz elorzását a Törvényszék előtt megtagadta, így végítélet mintegy két hónappal az eljárás kezdete után csak 1845. október 31-én²⁷ született. A bíróság határozata szokatlan és egészen meglepő, részben azonban eligazítást ad az eljárásban és az ítélkezési gyakorlatban a gyermekek eltérő külön kezelésére, mely alapján annak ellenére, hogy a keresztlevél tanúsítása szerint Vasas Zsuzsánna 1831. augusztus 20-án lett megkeresztelve, s így tizenégy esztendőös, "testalkotása nem nagyobb mint egy közönséges tíz éves gyermeké, következetté: hogy az Alperes valamint testében úgy lelki erejében is idétlen, s így büntetés alá nem vonattatható, annál fogva ... szabadon bocsájtatik." Testi, illetve lelki erejének idétlenségére utalva, tulajdonképpen a bíróság meghatározta azt a kritériumot, amely arra az értelmi, erkölcsi, valamint testi érettségre vagy éretlenségre utal, mely a beszámítási képesség létét fennállása esetén determinálja, hiányakor ellenben, mint az említett eset is mutatja, kizárja azt.

A vizsgált korszak negyedszázadának - tárgyalt intézményünk, azaz a gyermekkor szempontjából - egyik legjellegzetesebb esete 1845. december 24-én²⁸ az a per, amelyben az özvegy édesanya által tanulás végett Debrecenbe küldött Nagy Lajos szerepel alperesként, aki "a helyett, hogy a tudományokban előlépéseket tett volna", több esetben és több helyen olyan "tolvajságra vetemedett", ahol az el-

lopott áruk mennyiségének leltár szerinti felsorolása is tetemes. Nevezetesen ellopott "egy veres és egy fekete bőrt, 3 pisztolyt, 1 tantatartót, 1 karikás ostort, 5 üveggyöngyöt, 2 nyakravalót, 1 nadrágtartót, 3 szelencét, 3 fejkötőt, 4 pár bakantsot, 1 fabábot, 2 tisztavágót, 2 gyöngyös zatskót, 2 lámpást, 1 bográtsot, 1 gerebent, 3 meszelőt, 1 fa kupát, 11 pipaszárat, 1 cigaráró szívót, 1 palatzk pálinkát és 1 flanel ujjast". Összesen tehát huszonhárom tételt, az áru-féleségek egész arzenálját vitte el, mint láthattuk, teljes rendszertelenséggel. Ezen lopásokért a "tanulók száma közül kitöröltetvén" adódott át a hatóságnak. A bíróság ítéletében arra az álláspontra helyezkedett, egyben meghatározva a cselekmény motiváló tényezőjét, hogy mivel az ellopott dolgok az alperes Nagy Lajosnál "megtaláltattak és ő azokat föl nem használta, következőleg az Alperes ezen ténye más kárávali gazdagodni vágyással párosított tolvajsági és súlyosabb büntetés alá tartozó véteknek nem mondhatván ... az ifjú éretlen korral együtt járó pajkosságból elkövetett hibának tekintetik ... az Alperesnek az iskolából kioltása által szenvedett letartóztatása büntetésébe tudódván szabadon bocsájtatik." Az ítéletet elemelve megállapíthatjuk, hogy az említett motívum valóban megáll, ezt látszik bizonyítóan alátámasztani az elosent dolgok homogenitást nélkülöző sokfélesége, valamint az a tény, hogy valamennyit nála megtalálták. Nem a "profi" tolvaj karaktere rajzolódik itt ki tehát, bármennyire is az ellopott dolgok mennyisége /53 darab/ ezt diktálná. Két lehetőség jöhet magyarázat, és egyben motívumképpen számításba; vagy a gyermeki pajkosság /ex petulantia/, vagy az elkövetett lopások beteges jellegű volta. Az ítélőszék az előzőt látta fennforogni, azaz, hogy Nagy Lajos ex petulantia követte el a lopásokat, s úgy gondoljuk, hogy megnyugtatóan elfogadható ez az álláspont. Mindezzel azonban az ügy még nem zárult le, mert miután az alperes "illy szegényítő állásában az elkeseredésig lesujtva nyilvánáságos jelelt adta annak, hogy ő é bűnét megbánván magára új embert

öltetni, és a hat árva testvéreinek nevelési gondjaival epedő özvegy édes anyának könnyeit letörlni igyekezni fog", e mély megbánás olyannyira megindította és meglágyította Debrecen város máskor "drákói" büntető bírását, hogy azok hajlandónak mutatkoztak a "Fő Tiszteletű Superintendia" hivatalos megkeresésére azzal a kéréssel, "hogy ezen büntetését már kiszenvedett ifjút az iskolába, ha rendszer tanítványnak nem lehetne is, legalább önkéntes hallgatónak visszavétetni, ... az emberi társaságnak visszaadni méltóztassék."

Végezetül a serdültek által elkövetett, lopást megvalósító cselekmények közül említsük meg a tizenhárom esztendő Varga Zsuzsánna esetét, aki 1848. március 11-én²⁹ azért került az ítélő tanács elé, mert Bihari István polgárnál lakván, mint fogadott pesztra, "onnan több rendbeli pénzeket lopkodott". A tanács határozata szerint az alperes leány "korát túlhaladott romlottsága és vétsége" miatt kemény fenytétet érdemelt volna, ugyanakkor a bíróság méltányolta "még jobbulásra reményt nyújtó" fiatal, azaz tizenhárom éves korát, és három napi száraz kenyéren és vizen töltendő áristomra ítélte.

A szülői vigyázatlansággal párosult gyermeki pajkoság okozott kishiján tragédiát 1834. február 14-én³⁰, amikor Varga József, kinek életkorát itt sem ismerjük - "egy tizenöt esztendő leányt a Czeplédi uttzai kis ajtó előtt egy Talyigába fogott lóval majdnem halálra taposztatott, de így is jelentős sérüléseket okozott. Mint a tényállás vizsgálatából kitűnik, a vigyázatlan szülő, Varga József apja, Varga János engedte éretlen fiát a gyepplőhöz lovat hajtani olyan időben, amikor - még az akkori viszonyok mellett is - forgalmas volt az utca, "különösen keddi nap, mikor tudta, hogy sok ember jár, kél". Ebből származott tehát a baj, s így az említett szülői hanyagság miatt a bíróság perbe vonta Varga Jánost is, mint hibás apát, ki a lo-

vat, talyigát annyira gyenge idejű és vigyázatlan gyermekére bízta." Mint említettük, e történeti tényállásban nem szerepel pontosan meghatározottan az alperes gyermek, Varga József kora, így csupán közvetett úton próbálkozhatunk annak megállapítására, az "annyira gyenge idejű" megfogalmazás alapján. Ebben a határozatlan körülírásban nem pusztán csak a már máskor is szereplő "gyenge idő"-re való hivatkozás szerepel, hanem ezt mintegy privilegizálja az "annyira" kitétel, mely minden bizonnyal a "gyenge idő"-t még alacsonyabban szabja, illetve határozza meg. Így e gyermek kora álláspontunk szerint feltétlenül a tizenkettedik életév körül lehetett, s e feltételezésünket bizonyítóan látszik igazolni az ítélet is, midőn kimondja, hogy az "Alperes az okozott sérelemért ugyan testi büntetést érdemelne ugyan, de tekintetbe vevődven még gyenge ideje, a testi fenyték a alól felmentődik, intetvén, hogy ennek utána vigyázóbb legyen." A teljesség kedvéért emlitsük meg, hogy egyébként a vigyázatlan apát pirongetták, mivel fejletlen fiára bízta a talyigát, és gyermeke helyett őt marasztalták el "a sérelmes félnek 10, a Seborvosnak Fáradsága díjjába 15Wft fizetésébe".

Ugyancsak a szülői gondatlanság okozott bajt 1844. júniusában³¹, amikor Faragó Miklós "Ibrányi Mihályné Sándor fiatskáját a gödörbe taszítván a bal karja ketté tört." A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvből kitudódik, hogy mindez a "szülői vigyázatlanságból történt" s a sérelmet "gyermeki dualkodás" okozta. Mivel a gyermekek koruknál fogva felelősségre nem voltak vonhatók, ill. mivel a sérült gyermek Ibrányi Sándor gyógykezelése költségbe került, "és ennek megtéríttetése a gyermekektől nem telhetvén a szülőkre háramlík", mégpedig a gyógyítási díj kétharmadát az alperes gyermek szülei, egyharmadát pedig a sérelmes gyermek anyja tartozott megfizetni.

A szülői vigyázatlanság mellett a gyermeki meggondolatlanságtól indított, illetve ebből eredő sérelem következett be 1823-ban, de az ügy elbírálására csak 1828. november 15-én³², vagyis a cselekmény elkövetésétől számítva öt év múlva került sor. Még 1823-ban Győri Zsuzsánna alperes leány, aki Kis János három esztendőes gyermekére vigyázott, e három esztendőes gyermeket gondatlanul feltette egy létrára, ahonnan az leesett és összetörte magát. Ezen vigyázatlanságért kívánták büntetni. A Sententia kimondotta, annak ellenére, "hogy a kisgyermeket bár annak kérésére is lajtorjára tette fel az Alperes, mégis reá nem vigyázott" s e vigyázatlan cselekedetért "csak azért nem büntetődik testi büntetéssel ... mivel még akkor maga is kevés idejű lévén előre nem látása valamennyire menthető". A szolgáló leány kora, mint látjuk, itt is meghatározatlan, csupán a "gyenge idő"-höz hasonlóan az itt szereplő "keves időjű"-ség adhat némi eligazítást, s az előző jogesetekben szereplő tények és körülmények analógiájaként juthatunk arra a következtetésre, hogy az alperes Győri Zsuzsánna a gyermekkor stabilnak mondható felső határát nem érte el. Kiemelendő, hogy jelen esetben nem az elbíráláskori, hanem az elkövetéskori, azaz a sérelmes cselekmény bekövetkezésekor, 1823-ban fennállott életkor vizsgálatáról van szó. A vázolt történeti tényállás és az ítélet klasszikus példája ebben a vonatkozásban az ítélkezési gyakorlat elveinek. Az alperes az elbíráláskor már nyilvánvalóan meghaladta a kizáró okot képező intézmény felső kormaximumát, így ezért kerülhetett sor direkt módon történő kifejezésére az elkövetéskor fennálló korállapotnak a "mivel még akkor" megfogalmazásával.

Említsük meg a gyermekek ellen lefolytatott eljárások között Csornák József nagyváradai "gyermek" esetét, aki 1829 júliusában "minden cél nélkül" ögyelgett Debrecenben, és mint passzus nélküli kóborló került az ítélő bírák színe elé.³³ A bíróság rendelkezése csupán azt mondotta ki - mi-

után tisztázódott a gyermek lakhelye -, hogy küldődjön vissza Nagyváradra "valami bizonyos alkalmatossággal". Hogy nem került Csernák József általános elbirálás alá, hanem tekintetbe vették gyermekkorát, az megmutatkozik abból, hogy míg alperesünk esetében csupán atyafiaihoz való visszaküldésre került sor, addig más nem gyermekkorú, s így e privilégium alá nem eső kóborláson kapott személyeket "házájokba kísérés mellett" igen változatos /bot, korbács, áristom stb./ büntetéssel sujtották Debrecen város birái a közbiztonság érvényesülésének érdekében.

Korszakunkban a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek tudósítása szerint, több olyan, gyermekek által elkövetett bűncselekménynek minősülő tevékeny cselekménnyel találkozhatunk, ahol a gyermeki pajkosság a szülői vigyázatlansággal, az elhanyagolt rossz neveléssel paralell okozta a másik fél egészségének, testi épségének sérelmét, vérengzés által. Így Kiss György 1826. január 21-én³⁴ azzal a váddal került a bíróság elé, hogy társának, Parti András 8 esztendőes fiucskának a bot faragása közben "közép ujját ketté vágta, a nevendék ujját is megsértette úgy, hogy már most az ujját be sem hajthattya". A vérengző Kiss Györgyöt, gyermek lévén - bár életkorát pontosan nem ismerjük - a sérelmes gyógyítási, valamint a - korszakunkban szokásos - szenvedési díjának megtérítésére nem kötelezhették, így az alperes fiu szüleit marasztalták annyiban, hogy "a sérelmesnek a szenvedésért 20Wft-ot, a Chirurgusnak pedig a gyógyításért az orvosi szerekkel együtt 20Wft-ot, összességel 40Wft-ot fizessenek.

Ugyancsak a perbevont gyermek szüleit kötelezték a vérengzés okozta költségek megfizetésére 1830. december 5-én³⁵ annak a következményeként, hogy Tarjáni Ferentz, kinek korát itt sem ismerjük, játszótársának, "Jenői Ferentzné hét esztendőes Zsuzsánna nevű kislánykájának az orrát egy kalapútssal úgy megütötte, hogy annak gyógyulása is bizonytalan volt." A tényállásból megállapítható, hogy a bűnfenyi-

tő tanács "a szülék rossz nevelésének" tulajdonította az említett sérélmét. Annak ellenére, hogy az ítélet kimondta, miszerint: "A rossz szándék és az elkövetett vérengzésnek a végrehajtása nem terheltetvé az Alperest, nem büntetődhetik", mégis a vigyázatlanságnak és hanyagnak nevezett szülőt, a "gyógyításért a Seborvos részére 16.-, a patikai szerek árába pedig 3Wft 42 krajczárba ... úgy szintén a sérelmesnek szenvedéséért pedig 10 Wft-ba a sérelmes részére" elmarasztalták. Mint említettük, jelen jogesetünkben ugyan az alperes gyermek életkorát közvetlenül nem ismerjük, ám játszótársa, a sértett leány, a vérengzés elszenvedésekor hét esztendő volt. Így ebből az általános élettapasztalatra való hivatkozással, mely szerint a nagy kivételektől tekintve a játszótársak egyazon korcsoportból kerülnek ki, valószínűsíthetjük, hogy Tarjáni Ferentz is hasonló, azaz hét év körüli gyermek lehetett.

A gyermekkor intézményét valamilyen módon érintő jogesetek bemutatása után próbáljunk meg feleletet találni arra a jogilag legjelentősebb kérdésre, hogy a miérten túl, hol, melyik korévnél vonta meg a bírói gyakorlat azt a határt, melyen alul már az elkövető beszámíthatatlanságát állapították meg. "A múlt század nagyobb felében az alaki és az anyagi büntetőjog nem különült még el élesen a jogtudományban, annál kevésbé a joggyakorlatban. E szoros összefonódás következményeként a mindkét jogterületet érdeklő kérdések eldöntésére lényegileg azonos szabályok alakultak ki mind az alaki, mind az anyagi büntetőjogban."³⁶ Így természetesen egyazon lényeges kérdésként vetődött fel, hogy "büntetőjogilag hány éves kortól felelősek az emberek cselekményeikért", illetve másik oldalról, "milyen életkorúak ellen van egyáltalán értelme büntetőper megindításának".³⁷ Ide tartozó gyakorlati kérdésként vizsgálhatjuk, hogy a büntetőperben, az eljárás keretében, milyen relevanciája lehet a gyermekkorának.

Eligazító jellegű forrásainknak elsősorban az eljárási kérdéseket taglaló, azt vizsgáló jogirodalmi örökségünket tekinthetjük. Werbőczy István Hármaskönyvében csupán a törvényes, azaz a tizenkettedik évüket meghaladott személyeket ruházza fel másokkal szemben per indítási és perbe szállási jogosultsággal, így ebből a contrario következik, hogy mindezek a jogok a törvényes kort el nem ért személyt nem illetik meg. Másrészt ugyancsak Werbőczyre hivatkozva állíthatjuk, hogy "ha valamely perlekedő, ... valamely nem törvényes koru gyermeket ... perbe hívna: akkor az ilyen fölperest, ... a nem törvényes koru gyermek ellenében /ha erre nézve a felperes ellen kifogást és ellenvetést tettek/ legott ötven-ötven gira díjban marasztalják és ítélik el."³⁸ Az 1795. évi magyar büntetőkódex-tervezet szerint: "Ami a kiskorúakat illeti: a betöltött 12. életév előtt büntetőeljárás nem indítható ellenük."³⁹

Feltétlenül említést érdemel, hogy korszakunkban a városok - így Debrecen város gyakorlatában is - kétfajta eljárás honosodott meg. Az egyik a rendes írásbeli performa /processus ordinarius/ volt, melyben "a felek, illetve ügyvédjeik írásbeli feleletváltása során jutott el a bíróság ítéletéig anélkül, hogy a bíró és a felek közvetlen érintkezésbe kerültek volna."⁴⁰ Egyes esetekben azonban a szóbeli sommás /processus summarius/ per szabályai szerint hozta meg a bíróság határozatát, de "az élő-szóbeli fonyitó pernek csak csekélyebb gonosztettekben, és nemtelenekre nézve vagyron helye: nemesekre nézve nem egyébként, mintsem ha önmaguk abban megegyeznek."⁴¹ Így tehát processus summarius beleegyezésük nélkül csak nemtelenek ellen, és csak akkor lehetett lefolytatni, ha a terheltet viszonylag enyhébb, három évnél rövidebb tartamu szabadságvesztés-büntetést maga után vonó büntetettel vádolták."⁴²

A szegedi gyakorlattal egyezően Debrecen város vonatkozásában is elmondhatjuk, hogy figyelemre méltó módon 12

éves, vagy ennél fiatalabb terhelt ellen solhasom indult meg előtte írásbeli büntetőper ⁴³, de még ezen túlmenve, vizsgált korszakunk negyedszázada alatt sem találkoztunk egyetlen olyan esettel sem, amelyben a tizenkettő és tizennégy év közötti személy ellen processus ordinarius keretében hozták volna meg az ítéletet.

A gyermekkorhoz fűződő kérdések közül még feltétlenül feleletet kell találnunk arra a kérdésre, hogy melyek voltak azok a speciális eszközök, amelyekkel kizárólag csak a fiatalok bünelkövetőket büntette meg az ítélő tanács, valamint hogy egyáltalán speciálisak voltak-e ezek, s ha igen, akkor miben nyilvánult meg az általánoshoz képest különös voltuk. A testfenyítő büntetések közül az adatok szerint fiataalkorú elkövetők ellen városunk joggyakorlatában egyedül a megveszszőzést alkalmazták, vizsgált korszakunkban összesen két alkalommal. Először 1828. július 26-án ⁴⁴ Csolti Istvánt, majd 1839. április 20-án ⁴⁵ a tizenhárom esztendőes Schlenger Mártont ítéltek 12-12 vesszőcsapás elszenvedésére, de az utóbbi esetben e büntetés még párosult 7 napi áristom kiszabásával is. Teljesen egybeesve a szegedi jogalkalmazással "jellemző, hogy 12 esztendősnél fiatalabb gyermekre, egyetlen egy esetben sem rótt ki a városi bíróság szabadságvesztés-büntetést, hacsak az előzetesen letartóztatásban töltött időnek büntetésül beszámítását nem soroljuk e fogalom alá." ⁴⁶ Néhány esetben azonban városunk gyakorlatában ezt csak közvetve bizonyíthatjuk, hiszen az általunk bemutatott jogesetekből az tűnt ki, hogy a bírósági jegyzőkönyvek nem tudósítanak maradéktalan precizitással e gyermekek életkoráról. Mégis indokoltnak látszik a szegedi tapasztalat maradéktalan elfogadása, mivel ahol a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek szokatlan pontossággal rögzítik a szükséges adatokat, ott ezt az álláspontot tudjuk bizonyítóan alátámasztani. Néhány eset azonban vitára adhat okot, így nevezetesen az 1825. június 25-én kelt ítélet ⁴⁷, ahol Kováts Zsuzsánnát és Katona Sárát "gyenge idejűkre" tekintettel ugyan testi bün-

tetéssel nem büntették, de három napig száraz kenyéren és vizen eltöltendő áristomra ítélték. Ugyancsak hasonló büntetést mértek Mester Györgyre 1828. december 6-án.⁴² Ezekben az esetekben pontosan nem ismerjük az elkövetők életkorát, így csupán valószínűsíthetjük, hogy a tizenkettedik életévüket már meghaladták.

És most itt térnénk ki röviden arra a kategorizálás szempontjából igen lényeges, és sok nehézséget okozó, de már érintett kérdésre, amely a jegyzőkönyvvezetési gyakorlathoz, annak precizitásához kapcsolódik. Ha végigtekintünk az ismertetett jogeseteken a gyermekkor intézményére figyelemmel, akkor a legszembevetőbb tapasztalatként jelentkezik az a tény, hogy a debreceni büntető törvényszék elé állított gyermekkorú bűnelkövetők életkorát az esetek nagy részében nem tudjuk pontosan meghatározni. Az említett esetek mindogyan, ahol hiányzik az életkor pontos megjelölése, ott csak az igen viszonylagos és bizonytalan életkor intervallumot fedő "gyenge idejű", "éretlen koru", "gyenge idejű gyermek", "annyira gyenge idejű", "kevés idejű", "jobbúlásra reményt nyújtó fiatal koru", illetve egyszerűen csak a "gyermek" megjelölések igazítanak el bennünket. Hogy ezek a határozatlan kitételek az életkornak meddig terjedő szakaszát fogják át, erre a kérdésre pontos választ adni nem tudunk. Egy azonban mindenesetre bizonyosnak látszik, mégpedig az, hogy az említett és a tényállásokban alkalmazott fordulatok még magukba foglalták a tizennegyedik életévet is, s ezt bizonyítja az az 1830. augusztus hó 14-i⁴⁹ ítélet, mely Solymos Mária 14 esztendőös "gyenge idejű" leányra szabott ki büntetést.

Visszatérve a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásához, miután az előzőekben megállapítottuk, hogy csak a tizenkettedik évüket meghaladott gyermekeket sujtották szabadságuk elvonásával, s ennek az életkornak a meghaladását az eddigiekben csupán valószínűsítettük, mostmár lássunk olyan bizonyító eseteket is, ahol egyértelműen kitűnik az

elítélt gyermek határozott életkora. A 12 esztendő s alsó korhatárt már túlhaladta a tizenhárom éves Varga Zsuzsánna, akit 1848. március 11-én⁵⁰ 3 napi áristomra ítélték, valamint már a testfenyítő büntetés alkalmazásánál említett Schlenger Márton 13 éves gyermek is, akit 7 napi áristom kiállítására büntettek. Más esetekben az alkalmazott áristom csupán az előzetes letartóztatás végrehajtásának helye és eszköze volt, volt rá eset azonban, így 1844. április 6-án,⁵¹ hogy Samu Márhát 10 napi elszenvedett áristom büntetésébe tudásával helyezték szabadlábra.

Az alkalmazott büntetések sorában nem maradt és nem is maradhatott el a dorgálás, a pirongatás, mely a gyermekkorú elkövetők mellett a felnőttkorúaknál is alkalmazásra került, bár minden bizonnyal az alkalmazott büntetés erkölcsi jellegeből és a bűnelkövetők életkorától meghatározottan a fiatalabb korosztálynál hatékonyabbnak bizonyulhatott.

Nem birt büntetés jelleggel az a kiszabott fizetési kötelezettség, mely a gyermekek esetében, azok keresőképtelensége vagy inkább rendszeres jövedelmük hiánya miatt rendszerint a szülőket terhelte, s magába foglalta a sértéssel okozott gyógyítás díját, a patikai szerek árát, valamint a sérelmeket elszenvedett félnek fizetett "jótételi" összeget.

Hogy ezek a büntetések mennyiben jelentettek specialitást, ennek eldöntéséhez szükséges egyrészt a fiatalkorúakra alkalmazott, másrészt az idősebbeket sújtó büntetési eszközök összehasonlítása. A testfenyítő büntetések vonatkozásában megállapítható, hogy míg a fiatalabbakra az "enyhébb" mértékű és fajtájú megvesszőzést alkalmazták, addig ezt a kort túlhaladott elkövetőket igen gyakran ítélték a keményebb bot, illetve korbács elszenvedésére. Ami a szabadságvesztés büntetés intézményét illeti, megállapíthatjuk, hogy míg a tizenkettedik életévüket meghaladott, de a tizenharmadik életévüket még be nem töltött gyermekeknél szörványosan, addig a tizenharmadik évüket meghaladott serdülteknél,

felnőttkorúaknál általános jelleggel alkalmazták szankcióként a szabadság elvonását. S ezek után vetődik fel a kérdés, hogy vajon az alkalmazott büntetési nemek, büntetési eszközök, illetve az alkalmazott büntetések mértéke között felfedezhető különbségek, amelyek a gyermekkorú, valamint a felnőttkorú személyek vonatkozásában érvényesültek, csupán formai különbségek-e, vagy ezen felszíni eltérés mellett felismerhetünk-e mélyebb tartalmiként kezelhető eltéréseket is. Véleményünk szerint is - egyező összhangban a szegedi vizsgálat tapasztalataival - "jóval többről van itt szó, mint egyszerűen formai, nem lényegbevágó különbségekről."⁵²

A bemutatott jogesetekből megállapítható, hogy a bizonyítottan tizenkét éven aluli gyermekeket sohasem büntették meg, csupán dorgálás alkalmazásával és büntető jellegű szankció kilátásba helyezésével igyekeztek őket visszatartani; a bűncselekménynek minősülő cselekmények jövőbeni elkövetésétől. A tizenkettedik évüket meghaladott, de a tizennegyedik évüket még el nem ért fiatalok vonatkozásában, mint a jogesetek is bizonyítják, már találkozhatunk az erkölcsi rosszsallást kifejező pirongatáson kívül büntetőjogi jellegű büntetés alkalmazásával is, így mint említettük a testfenyítő büntetés egy változatával, a megvesszőzéssel, illetve a személyes szabadság tipikusan rövid időre történő elvonásával. Szemléletesen bemutatva ezt a tizenkettő és tizennégy év közötti időt mintegy mennyiségi felhalmozódásként kezelhetjük, melynek bizonyos alsó határa, s így a mennyiségi növekedés kiinduló pontja a tizenkettedik életév. A felső mozgó határt átlépve azonban e kvantitativ emelkedést követi egy minőségi ugrás, egy új kvalitás jelentkezik, amely már nélkülözi az előző, gyermekkorhoz fűződő kvalitás privilégiumait és érint mindenkit, aki a tizennegyedik életévét meghaladta. Ez az új minőség a büntetési módok és eszközök kiterjedt alkalmazásában nyilvánul meg. A testfenyítő büntetések több fajtáját vetik be, valamint kiterjedt mértékben

kerül alkalmazásra a szabadságvesztés büntetés, a büntetés céljának realizálása érdekében. Így tehát "A 12. életév betöltése ... olyan merev határt képezett, amelyen alul nem volt helye büntetőszankciók alkalmazásának. Más volt a helyzet a 12-14 éveseknél, akiket a törvényszék alkalmanként "nevelőszankciók" helyett már kemény büntetések elszenvedésére ítélte."⁵³ E különbségtevés lényege a beszámítási képtelenség elismerésében, vagy tagadásában rejlik. Ez alapon a tizenkettedik évüket el nem ért gyermekeket feltétlen beszámításra képtelennek minősítve büntetés vagy büntethetőség alól kivetetteként kezelhetjük. Ezzel szemben a tizennégy évnél fiatalabb életkort a debreceni büntető törvényszék enyhítő körülményként értékelte. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mivel a forrásként rendelkezésünkre álló büntető törvényszéki jegyzőkönyvek egyértelműen nem bizonyítják, hogy a debreceni büntető törvényszék előtt olyan gyermek vagy gyermekek álltak volna, akik a tizenkettedik életévüket még nem haladták meg. Így valószínű, hogy egyetlen egy biztosan tizenkét éven aluli gyermek sem került a fenyítőszék előtt büntető eljárás alá. A vázoltak alapján elmondhatjuk, hogy a 12. esztendő még el nem ért gyermekkorukat a debreceni törvényszék "valójában büntetési beszámításra képtelennek minősítette"⁵⁴, míg a "14. évnél fiatalabb életkort ... minden külön indoklás nélkül is enyhítő körülményként értékelte."⁵⁵

Az elmebetegség

Egy büntető jogi szakírónk véleménye szerint a beszámítási képesség oly fokú szellemi fejlettséget és érettséget tételez fel, mely lehetővé teszi a tudatos és akaratlagos cselekvést. "Akinak tehát öntudata hiányzik vagy zavart, kinek értelme elhomályosult, kinek elhatározási képessége megszünt vagy szünetel, annak ezen állapotban tanúsított magatartása, mint nem akaratból eredő, hanem testi dispoziciók

vagy külső tényezők kényszerhatása alatt keletkezett jelenség: a cselekmény fogalmi körén kívül esik, miért is beszámításnak tárgya, a felelősségnek alapja nem lehet."⁵⁶

Ha visszatekintünk a szerzőink többségénél hivatkozási forrásként szereplő klasszikus római jogi megoldásra, akkor megállapíthatjuk, hogy a római jog szerint az örvjögök /furiosi/ már felmentést nyertek a büntetés alól.

Hazai forrásainkat vizsgálva - mint legkorábbi - idézzük Werbőczy István Hármaskönyvét, "mely különleges elbánást irt elő, az örvjögökre /furiosi/, az esztelenekre /amentes/, a megtébolyodottakra /mente capti/, és a holdkórosokra /lunatici/"⁵⁷, amennyiben kimondotta, hogy ezek "az örvjögő, esztelen és megtébolyodott fiúk, mivel úgy tartjuk, hogy az értelmességnek és teljeskorúságnak éveihöz sohasem jutottak, ezért az apai hatalom alól soha föl nem szabadulhatnak."⁵⁸ Ugyancsak Werbőczy Tripartitumának egy másik törvényhelyét citálva konstatálhatjuk, hogy "ha a fiúk esztelenek, örültek, holdkórosak vagy tébolyodottak, őket törvényes koruk idején túl is"⁵⁹ gyámság alá kell helyezni, illetve ezen személyek továbbra is gyámság alatt maradnak.

A magánjogi vonatkozású források közül emlitsük meg a szokásjognak egy másik gyűjteményét, a csak 1798-ban publikált Quadripartitum ide vonatkozó intézkedésének interpretálását, mely szerint: "A nem törvényes korú gyermekekkel azonos beszámítás alá kerültek valószínűleg a gyengeelméjűek és az örültek is".⁶⁰ Így annak ellenére, hogy a Négyeskönyv a Tripartitum hézagait, hiányosságait lett volna hivatva pótolni, ebben a vonatkozásban Werbőczyhez képest nem tudott tovább lépni. "Még egyértelműbb a XVII. század derekán keletkezett és Kollonics Lipót bíboros érsek kezdeményezésére a magyar Corpus Jurisba - először 1696-ban becsempészett alsó-ausztriai büntetőtörvénykönyv, a Praxis Criminalis, amelyre főként"⁶¹ a XVIII. szá-

zad utolsó évtizedeiben igen gyakran hivatkoztak a tiszti ügyészek. A maniat /elmebajt/ a III. Ferdinánd által kibocsátott Praxis Criminalis büntetést kizáró oknak fogta fel, a lucidum intervallum esetét leszámítva. A budai és pesti joggyakorlat felemás megoldásként az említett kodifikációs munka 44. címének 4. szakaszára hivatkozva ugyan az elmebajt beszámítást kizáró okként kezelte, azonban a tiszta időközök esetére csak enyhébb elbírálást írt elő, azaz azt enyhítő okként fogta fel.⁶²

A kodifikációs törekvések során először tekintsük át az első 1795-ös büntetőkódex-tervezet megoldását. E szerint "mivel az akarat és szándék az emberi cselekedetek meghatározója, ugyanúgy a szabad akarat hiánya mindenkit mentesít a büntett beszámítása alól, amilyen eset pl. az elme teljes elborulása, illetve az, hogy a bevádolt személy őrült; vagy az, akinek vannak ugyan világos gondolatai, de cselekedését dühroham idején követte el."⁶³ Ugyanezen artikulus 11. szakasza szerint a büntetést nem zárják ugyan ki, csupán annak mértékét csökkentik "A lelki betegségek, amilyenek a búskomorság /melancholia/, a másik, a szerfeletti együgyűség /simplicitas/ és a balgaság /stupiditas/:"⁶⁴ Az 1795. évi tervezet haladó szellemében történik a továbbiakban a kodifikációs munkálatokban az elmebetegség büntetőjogi megítélésének szabályozása. Így az 1827. évi büntetőtörvénykönyvjavaslat "I. része VIII. artikulusának 5. és 12. szakaszai is ... az elmebetegségeket a büntetési beszámítástól mentesnek deklarálják, illetve a lelki betegségeket és az értelmi gyengeséget /mentis debilitas/ enyhítő körülményként értékelik"⁶⁵, s végezetül a jogalkotási munkák között ezen az úton jut el az 1843. évi javaslat 73. szakasza arra az álláspont-ra, hogy "minden beszámítás alól mentes maradnak: a./ az őrültek azon tettekre nézve, miket őrültségük ideje alatt elkövettek; b./ azok, akik betegség miatt ideiglenesen oly állapotban vannak, hogy tetteik büntethetőségének felfogására szükséges eszmélettel nem bírnak, de csak oly tettekre nézve, miket ezen állapotban követtek el."⁶⁶

A magánjellegű munkálatok, illetve a büntetőtörvénykönyv tervezetek ide vonatkozó fejezeteinek vázlatos ismertetése után a következőkben röviden tekintsük át a büntetőjogtudomány hazai elméleti művelőinek intézményünk szempontjából jelentős, mind a jogalkotást, mind annak gyakorlati alkalmazását nagyban befolyásoló, s előmozdító felfogását.

"Vuchetich Mátyás tanításai szerint nem büntethető meg az a személy, aki örültségi állapotban /in statu dementiae/ követte el a bűncselekményt, kivéve, ha lucidum intervallum forgott fenn nála. Javasolta azonban a kiválóan képzett szerző, hogy a dühöngő elmebetegeket ártóképességük kifejtésének megakadályozása érdekében biztos helyen tartsák őrizetben. Felfogása szerint az ostobaság /stupiditas/ és a buskomorság /melancholia/ nem semmisítik meg teljesen a beszámítási képességet, de mint enyhítő körülmények feltétlenül kellő méltánylást érdemelnek."⁶⁷ Vuchetich-hez képest lakonikus frappánsággal fogalmaz korszakunk másik jeles büntetőjogásza, Szlemenics Pál, kinek álláspontja szerint "A kik józan ésszel nem bírnak, például a osecsemők és bolondok, ha bár valamelly fenyegető törvénnyel ellenkező tettet elkövettek is, tettök gonosztett nem lévén, minden büntetéstől mentesek "⁶⁸ másrészt a "büntetés-lágyításnak okai" között nem lehet figyelembe venni a "gonosztevő elméjének tébolyodottságát, mert a tébolyodott ember kérdésben forgó cselekedetét, vagy esze jelen nem létében, vagy szabad óráiban tette. Az első esetben őtet semminemű büntetés nem érheti, eszének teljes távolléte miatt tette gonosztett nem lévén; a másodikban pedig tette való a teljes lelki szabadsággal elkövetett gonosztett, következésképpen semmi ok sincsen reá, hogy tettének törvénybeli büntetése meglágyittassék."⁶⁹ E meghatározás szerint a ténylegesen meglévő elmebetegség, s az ennek fennállta alatt elkövetett egyébként büntetendő cselekmény, beszámítás alá nem eshet, ám ugyanezen idézet második fordulata értelmében, ha cselekményét "szabad óráiban", azaz a lucidum intervallum ideje alatt követte el, akkor az egyébként meglévő

elmébe tegség még enyhítő okként sem kezelhető. Szlemenics kortársa, Szokolay István ugyancsak megállapította, hogy az örülteknek ezen örültségük ideje alatt elkövetett cselekményeiket beszámítani nem lehet, mivel "ezen ész nélküli állapotukban öntudattal és felfogással a dolgok viszonyairól nem bírnak."⁷⁰

Ezen elméleti nézetek bemutatása után most már vizsgáljuk meg, a rendelkezésünkre álló jogesetek alapján, hogy Debrecen város bírúi mit is hasznosítottak a már ekkor meglévő és publikált jogirodalmi teoretikus tételekből, hogyan tükröződtek azok vissza a város joggyakorlatában.

Az elmebeteg személyek által elkövetett cselekmények igen változatos képet mutatnak, így találkozhatunk vérengzéssel, hatalmaskodással, mai fogalmaink szerint garázda jellegű cselekménnyel, istenkáromlással, természet elleni fajtalansággal, istentisztelet alatt elkövetett tiszteletlenséggel.

Első tényesetünk 1836. augusztusából való⁷¹, melyben az alperesként szereplő, illetve perbe vont Herczer György, aki a jegyzőkönyv tanúsítása szerint Hannoverából Hammerl-ből érkezett városunkba, rézműves legény lévén Jäger Jánosnál talált munkát. E személy a debreceni rabokat itélő törvényszék elé vérengzés miatt került, hiszen legénytársának Káplár Bálintnak "a fejét minden igaz ok nélkül egy kalapással betörte". Ugyanakkor a bíróság előtt a tanuként megidézett sérelmes Káplár Bálint és társa Bräyer Sámuel a bizonyítási eljárás során adták elő, hogy "az Alperes jó dolgú legény volna, mert ezelőtt is ismerték", csak "hogy zavarodott elméjű ember". Ennek ellenére, az okozott vérengzés felett is szemet hunyva, kinyilvánították azon akaratukat, hogy "készek magokhoz venni dolgozni", azzal a reménnyel, "hogy ha foglalatossága lesz, helyre fog állani". Az ítélő tanács e kérelemre, s kinyilvánított óhajra annak megfelelő ítéletet hozott, mely akként szólt, hogy

"Általálódik az Alperes Bräyer Sámuelnek és Káplár Bálintnak, hogy velök dolgozhasson, és vigyázzanak reá".

Ugyanezen a napon 1836. augusztus 18-án⁷² került a bünfenyítő törvényszék elé Szőke András, aki augusztus 14-én reggel "a maga ágyát meggyújtotta úgy, hogy ha hamar nem érték, s a tűz a szobából kiüthetett volna, kétség kívül rettenetes szerentsétlenség történt volna". A perbefogott szerencsétlen ember védekezésében előadta, hogy amikor a kérdéses napon reggel lefeküdt, nem tudott elaludni, mivel azon kónyszerképzeete támadt, hogy a feje alatt lévő párnát égesse el, s hiába hadakozott e gondolat realizálása ellen, ennek ellenére "egy kis szalmát tévén a párnára, a kandallóból tüzet" tett reá. Ugyanakkor bírái előtt előadta, hogy "én azt sem tudom, hogy mit tsináltam, mert megromlott ember vagyok, sohasem tudok nyugodni azon gondolattól, hogy miköppen vezessem el magamat." Minden bizonnyal ebben az esetben az elmebetegség egy tipikus változatával állunk szemben - melyet ugyan a jegyzőkönyv nem nevez nevéen -, de ez az eset a személyiség olyan kóros jellegű megváltozását mutatja, mely szenvedő alanya értelmi, akaratí és őrzelmí vílágára egyaránt torzítóan hatott. A bíróság elrendelte, hogy a vádlott adódjon át a "Rendes Tisztí Orvos Urak" vizsgálátának, s azok Szőke András elmebelí állapotáról tegyenek "Tudósítást", illetve ugyanakkor elrendelte, hogy az "Alperesnek mind Házi Gazdája, mind a szomszédok kérdeztessenek ki az ő ... körülállásairól". Egy nappal később augusztus 19-én hirdetett ebben az ügyben a debreceni bünfenyítő tanács ítéletet, melyben kimondotta, hogy Szőke Andrást, fennálló és bizonyított elmebetegségére való tekintettel elbocsátja.

Ezt követően 1839. április 20-án⁷³ folytatott le pszichózisban szenvedő személy ellen eljárást az ítéłő fórum. Fülöp Jánost azzal vádolták, hogy őzv.Nagy Jánosné Tőkés Máriát az utcán felpofozta és "összekurvázta". Az al-

peres tettének okául előadta, hogy a sértett fél őt megrontotta, "hiszen én többször közösködtem vélle, és nem lehetek nálla nélkül, ámbár kívánnék tőlle szabadulni". A teljesség kedvéért említsük meg, hogy özv. Nagy Jánosné sem volt olyan ártatlan, hiszen ő maga is igyekezett a gondolatot elültetni a megháborodott emberben, hogy általa rontásnak lett az áldozata, így e sértett fél közrehatása a sérelem okozásában szintén figyelmet érdemel, s minden bizonnyal a kriminál viktimológusok ebben a vonatkozásban történeti példaként kezelnék. A törvényszék szerint, az előadottak és a vizsgálat adatai "az Alperes elmebeli gyengeségét" bizonyították, s ennél fogva az a rendes súlyos büntetés alá vonhatónak nem találtatott, így kemény pirongatás, s a jövőbeni hasonló cselekedettől történő elriasztás érdekében alkalmazott fenyegetés mellett szabadon bocsátották.

Hegedüs István 1840. február 8-án⁷⁴ került az ítélőszék elé, mert "januarius hó 18-án estve, azért, hogy az Uttza ajtót bezárva találta, a Házi Gazdájának a feleségének Jézusát, Krisztusát s Máriáját szidta". Ha fellelő Szlemenics Pál "Magyar Törvény"-ét, keresve az alperes által megvalósított cselekmény törvényi tényállását, akkor a "Vallást érdeklő gonosztettekről" íródott fejezetben található cselekmények között "A káromlás" című alatt a következőket találjuk: "A káromlás, melly isteni felség bántásának is szokott neveztetni, 1563-diki törvényünk 42d. ágazatának értelme szerint az a gonosztett, mellyel valaki Istent gyalázó szavakra vagy tetekre sértő szándékkal fakad."⁷⁵ Tovább vizsgálva a munka II. részének 61. szakaszát, konstatálhatjuk azt, hogy e cselekmény elkövetési magatartásának többféle változata van, melyek közül az egyik a "Közvetetlen és közvetve Istent" sértő káromlás, mely azzal valósul meg, illetve válik befejezetté, hogyha a káromló "egyenesen vagy Istent magát vagy pedig a szenteket, a boldogságos szűz Máriát, a szenteket" szidál-

mazza.⁷⁶ A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvből megállapítható tehát, hogy azt a oselekményt vitte véghez Hegedüs István, ki a perbeli védelmét ellátó ügyvéd szavaival élve a jegyzőkönyv szerint "mint hat neveletlen árvák atyja" inkább "szánakozó könyörületességet, nem pedig büntetést érdemel". E feljegyzés egyben tudósít Ónodi Péteri ügyvéd által arról, hogy a szerencsétlen ember "jó felesége elvesztése előtt is már, de azután még jobban s sebesebb léptekkel közelgett az emberiséget borzasztó örültség azon legfőbb pontja felé, melynek egyedüli orvosa az erőszakos halál." Ezt követően került sor az alperes személyére nézve a depositio testium-ra, azaz a "tanuvallomások" meghallgatására. Tanuként idézték az ügyben a bírói tanács elé Nagy István polgárjogállású személyt, aki több ízben tapasztalta Hegedüs István "elmebéli fogyatékoságát és őrzöngését", s kijelentette, hogy "mint valami elmebéli háborodottat, úgy ismerem". Ugyancsak tanuságtételre idézték Nagy István szabó mestert, aki kijelentette, hogy "több ízben tapasztaltam elmebéli háborodását, és őrzöngését, s midőn számos apró gyermekei közt sok apró bolondságokat követett el, melyekről azonban későbbben semmit sem tudott". Nem érdektelen megjegyezni, hogy a debreceni bírák a gyakorlatban is érvényre jutatták azt a római jogban és a feudális ítélkezési jogunkban ismert elméleti tételt, hogy a tanuk "legalább ketten legyenek..., mert egy tanu, ha óles elméjü, könnyen hazudhat úgy, hogy a bíró őtet hazugságán nem foghatja".⁷⁷ Ennek a követelménynek eleget téve ezt követően a bíróság 1840. február 20-án⁷⁸ hirdetett ítéletet, melyben megállapította, hogy az alperes "elmebéli gyengeségben szenved, s ilyen állapotjában a törvényes büntetés alá nem eshetvén eddig elszenvedett áristomának büntetésébe tudása mellett, ezzel ... elbotsáttatik."

Sodomia, azaz természet ellen való fajtalankodásért állították a bíróság elé 1841. június 26-án⁷⁹ Kassai

Sándort, aki "arra a gonoszságra vetemedett, hogy az edjik Kantza lovával közösködni nem irtódzott", így ezen cselekmény egyik változatát a sodomia bestialitas-t követte el. Az alperes tagadta a terhére rótt cselekménynek az elkövetését, ehelyett azt állította, hogy a "kérdéses lónak a szeme fájván, mivel úgy hallotta, hogy használ ha az ember a maga vizeletével a lónak fájos szemét mossa: tehát akkor éppen ezt tselekedte." Mivel Kassai Sándor Vértessre való volt, ezért a "Vértesi Birák bizonyítványt adtak ki az Alperes felől, hogy ez hibás elméjű", de Debrecen akkurátusan precíz birái most nem elégedtek meg ezzel a tudósítással, tovább tudakozódtak, ám "számos tanuk által bizonyított, hogy az alperes hibás elméjű, így hazájába visszabocsájtatni"-rendelték.

A jogesetek sorában végezetül említsük meg Balog István köldus esetét, aki a vád szerint a nép közt botránkozást csinál, gunyolódzó képeket formálván, Isteni tisztelet alatt lármát indít". E cselekedetek miatt kérték büntetését 1846. november 14-én.⁸⁰ A jegyzőkönyv szerint ezen kívül Balog István nem álltallotta "a szent egyházban a lelki pásztornak útját állani, s azt sértő, méltatlanul vádoló szavakkal illetni". "Mindezek olly vakmerő tények, mellyek Alperesnek mind kétségen kívül józan ész hiányával szenvedőnek az örültek házába leendő bezárását tenné szükségessé." Az ítélet bizonyossága szerint azonban az alperes elmebetegségének a foka nem teszi szükségessé orvosi kezelését, s - ezt a tényt az orvosi gyakorlatban és tudományban tájékozatlan birák megnyugtatóan, minden valószínűség szerint a szakemberek véleményének kikérése mellett állapították meg és így Debrecen ítélő tanácsa gondolva egy nagyot és merészet, a gyógykezelés egy új formáját vezette be "biztonsági" intézkedésül, mely egyrészt az alperesnek "büntetésül szolgál, másrésztől egyszersmind javulását és észretérését idézné elő", szülőföldjére történő visszatéréséig, "amit azonban nyomorult

voltánál fogva és bekövetkezett zordon fagyos időben teljesíteni nem képes", három hónapi, a maga költségén töltendő rabságra ítélte.

A bemutatott jogesetekből megállapíthatjuk, hogy a debreceni bünyfenyitő törvényszék, a feltételezetten elmebetegségben szenvedő elkövetők tényleges állapotáról két uton szerezhetett tudomást, illetve bizonyosságot. A gyakorlatban tipikusan és döntően a köztudományból szerzett ismeretekre támaszkodott, néhány esetben azonban ennél tovább ment, s a város orvosainak ismereteit is igénybe véve foglalt állást, a pszichózis megléte vagy hiánya kérdésében. Szükségesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy a gyanúsított elmeállapotának orvosszakértői vizsgálata részletes tételes jogi szabályozás tárgyát képezte. Így ha csak néhányat említünk meg a források közül, akkor feltétlenül ide tartozónak kell tekintenünk, s így ide sorolandó "I. József Bünyvádi perrendtartása, az ember értelmétől megfosztó elmebetegségek bizonyítását, orvosok és seborvosok próbáját" követelte meg. A Theresianna a kihallgatással kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy a "magukat bolondnak vagy némának tettető gyanúsítottakat titkon börtönőrökkel kell figyeltetni és szükség esetén orvosszakértővel, vagy sebésszel kell megvizsgáltatni". A Josephianna az elmezavar jelei esetén szükséges tennivalók között első helyen említette két műértő írásbeli vélemény beszerzését, melyhez csatolni kellett a bíró és a börtönőrök megfigyeléseiről készített jelentést is. Az 1795-ös BTK Tervezet a Theresianai "elmezavarszinlelés" fogalmából indult ki és csupán egyetlen orvos vagy sebész bevonását írta elő. Az 1843-as Büntetőjogi Javaslatok II. része X. fejezetében az anyagi büntetőjog elveiben bekövetkezett fejlődésnek megfelelően a "beszámíthatóság kérdésében felmerült kérdések" esetén két orvosszakértő által végzett vizsgálatot írt elő.⁸¹ Ezek voltak tehát az előírt követelmények, melyek alkalmazása minden bizonnyal elősegítette volna a vitás ügyek helyes elintézését, megítélését, de - mint ahogyan

korszakunk bizonyítási jogának egy jelen kutatója nagyigényű munkájában kifejti - "ennek ellenére a bírói gyakorlat brutalitása, a pszichiátria kezdetleges színvonala az elmebeteg vádlottakkal szembeni eljárást a korabeli igazságszolgáltatás legtisztázatlanabb, egyik legfőbb visszaélésre alkalmat adó szektorává tette".⁸² Idézett kutatónk utóbbi megállapításához csupán annyit szeretnénk hozzátenni, hogy véleményünk szerint nem az ítélő bírák brutalitása, hanem inkább a pszichiátria fejletlen volta okozhatott itt nemkívánt, s így a tudomány fejletlenségéből adódó hátrányos hatást. Bizonyos esetekben a debreceni bírák is szükségesnek látták az orvosi közreműködés igénybevételét, bár a rendelkezésükre álló források szerint szokatlan rendszertelenséggel tették ezt. Így mi még azt sem mondhatjuk el, amire hivatkozott a szegedi vizsgálat, miszerint akkor került az orvosi szakvélemény kikérésére sor, "ha a terheltet súlyosabb bünoSelekmény elkövetésével vádolta a tiszti ügyész. Ilyenkor még egy nagyobb létszámú bizottság kinevezését is indokoltnak, sőt szükségesnek tartotta".⁸³ Sajnos, az említett bizottság városunkban történő felállításáról tudósító adatokkal nem találkoztunk írott forrásaink között, így feltételezhetjük, hogy ez meg sem történt, s a bírói gyakorlat továbbra is azt az életszabta követelményekkel szembenálló paradox megoldást követte, hogy a viszonylagos eredménnyel igénybevett orvosi szakvéleménykérés mellett és a helyett, főként a csaknem minden esetben alkalmazásra kerülő, a szubjektív megítélésnek szélesebb teret engedő, bizonytalan értékű - s az évszázadok hátramoszditó súlyával terhelt - tanuvalomásokból meritett ismeretekre hagyatkozott, bár meg kell mondanunk, hogy nem a vádlott kárára.

Szeretnénk emlékeztetni arra, hogy az intézményünket elemző bevezető sorokban felsorakoztatott jogforrások, illetve forrásértékű magánmunkálatok egy részében említésre került a sajátosan orvosi, jogi s ezen keresztül a törvénytevéői megítélés szempontjából olykor nehézségeket okozó lucidum intervallum, azaz a tiszta időköz állapota, melyben

az egyébként elmebetegségben szenvedők "sem viselkednek más-ként, mint a normális emberek, s ezért az ilyen állapotban elkövetett cselekményükért felelősséggel tartoznak".⁸⁴ Kora-beli forrásaink eltérő jelleggel értékelik ezt az állapotot a beszámítás szempontjából. Egyes jogkönyvek, mint például a Praxis Criminalis "a tiszta időközök esetén csak enyhébb elbírálást"⁸⁵ irtak elő, így a lucidum intervallumot - annak ellenére, hogy az elkövető ekkor mint normális ember hajtotta végre büntetéssel fenyegetett cselekményét - onyhító okként kezelték. Más forrásmunkák ellenben az általunk is helyes-nek tartott álláspontot tették magukévá, így újra citálva Szlemenios "Magyar Törvény"-ét illusztrálhatjuk, hogy "ki szabad óráiban ... teljes lelki szabadsággal" követte el cselekményét, "semmi ok sincsen reá, hogy tettének törvény-beli büntetése meglágyíttassék".⁸⁶ Így tehát az ezen álla-potban elkövetett cselekményüket a szerző szerint teljes beszámítás alá esőnek értékelhetjük. Ugyanakkor a beszámi-tás kapcsán feltétlenül szükséges még egy tényezőt kiemelni, nevezetesen azt, hogy "A változó elmeháborodás mellett ugynevezett világos időközben /lucida intervalla/ elköve-tett büntettekénél is a cselekvő lelkiállapotát egyáltalán figyelemre kell méltatni".⁸⁷ Sajnos bizonyító példánk nincs arra, hogy e humánus és a büntetéskiszabás szempontjából igen helyénvaló kritérium valóban alkalmazást nyert volna városunk ítélkezési gyakorlatában. Debrecen joggyakorlatá-ban egyetlen esetben találkozhattunk a lucidum intervallu-mot helyettesítő, azzal analóg meghatározással, mely az 1840. február 8-⁸⁸ ítéletben szerepelt. E sententia defi-nitiva már bemutatásra került az elmebetegséget tárgyaló jogesetek között, így most csupán az emlékezetbe idézés igényével idézzük fel, hogy e fenytőper alperese Hegedüs István istenkáromlásért került a bíróság elé. Debizonyoso-dott ugyan, hogy e szeremsótlan ember elmebeteg, s a cse-lekményét is ebben az áldatlan állapotban követte el, így

büntetés alá nem is kerülhetett, azonban, mint a jegyzőkönyvből napvilágra került, ezen alperesre "6 nevéletlen árvák könnyes szemei tekintenek, és tátják fel a mindennapi kenyérért éhező szájokat, mint egyedüli gyámokra, kenyér és ruházat keresőre az ébren érzett tiszta óráiban." Így e találó megfogalmazás, mint "ébren érzett tiszta órák" megfelel a változó elmeháborodás tüneteként, a lucidum intervallumként ismert orvosi-jogi terminus technicusának, s ha ez itt kifejezést nyert, ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy Debrecen bírósági gyakorlata ismerte e fogalmat és alkalmazta is azt.

Végezetül említsük meg a "fejlődés" egy útját, mely ténylegesen vizsgált korszakunkat követően látott napvilágot, de minden bizonnyal már korszakunk végén megfogant. E nézet szerint a lucidum intervallumot az elmekórtani tapasztalat visszautasította arra hivatkozva, hogy az elmebetegség kontinuitást mutató jelenség, melynek van kezdete, kifejlődött stádiuma és vége. Így Moravcsik Ernő véleménye szerint "Vagy meggyógyult a beteg s ilyenkor nincs szükség lucidum intervallumról szólni, vagy nem, s ekkor, ha a kóros tünetek intenzitása csökkent s az öntudat tisztább is, a betegség jelei még mindig felismerhetők, s az egyén az agyában székelő kóros folyamat befolyása alatt áll."⁸⁹

Befejezésként, az elméleti és ténybeli ismeretek birtokában ezek után nem maradt más hátra, mint hogy megpróbáljunk feleletet adni arra a kérdésre, hogy miért képezhetett a beszámítás alól kivételt az elmebetegség. E kérdésre részben felelnek jogeseteink. Ezek közül bizonyítékként idézzünk két ítéletet. Az első 1839. április 20-án⁹⁰ Fülöp János perében született, mely szerint az alperes "Elmebéli gyengeségét" bizonyítva látta a bíróság, s ezért "rendes súlyos büntetés alá vonhatónak" nem találta e személyt, míg a másik a már többször idézett Hegedüs István perében született 1840. február 8-án.⁹¹ E sententia szerint az alperes azért nyert elbocsátást, mert "elmebéli gyengeségbe szenved, ... s ilyen

állapotjában a törvényes büntetés alá nem" eshetett. Így tehát az értelem, a tudat hiányát kezelhetjük olyan domináns tényezőként, mely a cselekmény elkövetőjénél jelentkezve, beszámítást kizáró okoknak volt minősíthető.

Az indulat /ingerültség, harag, fájdalom/

Sajátos helyet foglal el tárgyalt intézményeink között az indulat /ingerültség, harag/, hiszen büntetőjogi, pszichológiai és pszichiátriai önállósága vitára adhat okot, mivel ez egy "oly állapot, melyben a pszichikai ellentállás képesség, a mennyiben az jogi és etikai képzetek által van föltételezve, egy fokkal alantabb fekszik".⁹² Így elmekórtani szempontból sokszor viszonylagos az elmebetegség és az indulati állapot csupán külső tünetek megnyilvánulásai és cselekvési szimptómák alapján történő elhatárolása, hiszen bizonyított, hogy a kedélyhangulatbeli elváltozások, a hirtelen beálló öröm, harag vagy bánat érzelmei vasomotorikus és fiziológiai zavarokat okozhat. A kedélyi izgatottság órákig, sőt napokig is eltarthat, s ez torz hangulati, kedélybeli szorongó állapotot hozhat létre. Röviden vázolva: a szervezetet érő pszichikus behatás ugynevezett pszichikus sokkot eredményezhet, "mely a szellemi működések rövidebb-hosszabb időre terjedő hirtelen felfüggesztésében, az öntudat megzavarásában áll..."⁹³ Így e kérdés elbírálása már orvosi szempontból is egy sor problematikus kérdést vet fel, hasonlóan a tárgyalandó jogintézmény büntetőjogi szempontjához.

A különböző indulatok értékelése eltérő vizsgált korunk elmélete és gyakorlata között, sőt még e két nagy területen is differenciálódással találkozhatunk. "Bár a Codex Josephina I. része 5. §-ának c. pontjában beszámíthatatlannak minősítette annak cselekményét, aki "az érzékenységnök ... háborodásában" követett el bűncselekményt, de

"a hazai büntetőtörvénykönyv-tervezetekből és büntetőjogi tankönyvekből inkább az a meggyőződésünk alakulhatott ki, hogy az indulatok egyes változatai tipikusan enyhítő, nem annyira beszámítást kizáró okokként vehetők törvényszéki-leg figyelembe."⁹⁴ Így erre bizonyságként szolgálhat az 1795-ös büntetőkódex-tervezet XII. artikulusának 13. §-a, mely szintén nem kezelte kizáró okként az indulatot, hanem "a bölcs bíró diszkréciója, valamint a körülmények különbözősége szerint" "enyhítő okként vette figyelembe a "lélek szenvedélyei"-t mint "amilyenek: a heves harag, az első dühroham és indulat, a jogos fájdalom; avagy az olyan szerelem, amely már esztelenséggé fajult el".⁹⁵ Hasonló szellemben rendelkezik az 1827. évi tervezet I. része VIII. artikulusának 14. §-a is, míg az 1843. évi büntetőjogi javaslat eseti jelleggel, az egyes büntettekéről és azok büntetéséről rendelkező különös részében szabályozza az intézményt. Így az említett tervezet IX. fejezetének 112. §-a az emberülés büntettén belül privilegizálja azt "a ki nem előre megmondolva, hanem indulatos felgerjedésében tökélllette el magát arra, hogy mást életétől megfosszon, s indulatos eltökélletését azon felgerjedésében végre is hajtotta..."⁹⁶ Ugyancsak paralell megoldást nyújt a tervezet XII. fejezetének 153. szakasza a testi sértések vonatkozásában.

A törvénytervezetekhez hasonló álláspontra helyezkedtek az indulat beszámítás szempontjából történő jogi relevanciája tekintetében hazai jogunk kiváló elméleti művelői, a hatásukban oly jelentős tankönyvek készítői is. Így Vuchetich Mátyás "szemléletesen adott hangot annak a meggyőződésének, hogy "actiones in irae furore patratæ merentur quidem aliquam excusationem, sed non totius poenæ remissionem."⁹⁷ Korszakunk másik kiváló jogásza Szlemenics Pál "Az igazságbeli büntetés-lágyításnak okai" között említi "Az indulatoknak, főképpen a haragnak hevességét; mivel - mint szerzőnk tanítja - a hevesebb indolatok is eszünket nagyobb háborodásba hozván - szabadságunkat tetemesen megcsönkítják.

Azonban, hogy az indulat hevessége büntetés-lágyításnak elég-séges okául szolgáljon, a következő feltételek szükségesek: a/ Hogy a gonosztett az indulatnak hevében követtetett lé-gyen el. b/ Hogy az indulatnak heve, előre ment nagy inger-lés, például tetemes bosszantás által megigazuljon. c/ Hogy a gonosztevő ezen ingerlésre, következőleg az indulat fel-hevülésére okot ne adott legyen."⁹⁸ Még ennél is tovább lé-pett haladó szellemű munkájában Szokolay István, ki az ön-hibán kívüli indulatot és ennek megnyilvánulásait már beszám-ítást kizáró okként kezelte.

Városunk ítélkezési gyakorlata intézményünk tekintetében nem mondható egységesen kiforrottnak, mivel korszakunk tárgyalt negyedszázada alatt a haragot /iram/, dühöngést /furorem/, a fájdalmat és felingerlettséget hol beszámítást kizáró, hol pedig büntetést enyhítő körülményként értékelte. Jól érzékelhető azonban, hogy inkább hajlottak ítélő bíráink az elméletileg tisztázatlan körülmények ellenére is ezen intézményt dominánsan beszámítást kizáró okként kezelni.

Még a jogesetek bemutatása előtt szükségesnek tartjuk annak közlését, hogy az indulati állapotban elkövetett cse-lekmények nagyrésze verekezésben realizálódott, s az ered-ményre tekintettel, az okozott sérelemtől függően megvérzés-ben vagy megtagolásban nyilvánult meg.

Első esetként került tárgyalásra időszakunkban Szaksz Simon pere, aki 1829. augusztus 19-én⁹⁹ azzal a váddal ko-rúlt a bíróság elé, hogy "Meyer Kornor nevű Zsidót ok nél-kül tetemesen megverte", s mint a későbbiekből megtudjuk, a keletkezett sérelem szerint meg is vérezte. Az alperes azzal védekezett, hogy indulatba jött, s ennek hatására ütötte fejbe a sértett személyt, de hogy ezen indulati ál-lapot minek hatására keletkezett, annak okát nem adja sem ő, sem a jegyzőkönyv. Ennek ellenére csupán az orvosi és a patikai szerek árában, valamint a sérelem díjában marasz-talják el, s testi büntetés alá nem esik.

E bemutatott ügy után egy évre, újra hasonló cselekményt tárgyalt Debrecen magistratusa, nevezetesen 1829. augusztus 24-én¹⁰⁰ Horschilnger Simon esetét, aki egy Sztraka Anna nevű leányt megvert és megvérezett, mivel az - mint az alperes elmondta - "rútul betstelenitette mind őt, mind feleségét", s ennek hatására jött indulatba. Az ítélet szerint "a jött ki, hogy az /mármost a sértett leány/ okot szolgáltatott a között történt czivakodásra", így az ítélő tanács Herschlinger Simont büntetés kiszabása nélkül, de azon intés mellett, hogy az alperes "magát a maga határába tartsa" szabadon bocsátotta.

1830. november 27-én¹⁰¹ Barlótzi Ferenc és Gerőtz Márton került fenytű bírái elé, mivel Kopányi Györgyöt és feleségét "Juris Professor Dobossi János Ur Péterfia házá-nál" megverték és megvérezték. A két vádolt személy elismerte a vádban foglaltakat, ám mentették magukat azzal, hogy a sérelmesek őket ingerelték. Az ingerlés mikéntjéről ebben az esetben is hallgat a jegyzőkönyv, a vádlottak védekezését azonban minden bizonnyal bizonyítottának látta a tanács, mivel az ítélet arról tanuskodik, hogy "a verekedésre Kopányi adott alkalmatosságot", ezért a két befogott személyt szabadon bocsátva felmentette a vád alól.

Érdekes esete városunk joggyakorlatának az az 1833. június 28-án¹⁰² tárgyalt ügy, melynek vádlottja Fischer Imre volt, aki Csizmadia János szabólegényt megvérezte. A tisztí vizsgálatból rekonstruálhatjuk az esetet. A panaszoló sérelmet az alperes Fischer Imre "a házá-nál több ízben tett alkalmatlakodásért onnan kitiltotta, Csizmadia János ezen kitiltással nem gondolván nem csak vissza ment az Alperes házába, hanem azt gyalázatos szavakkal is illette". Így ezen körülmények hatására Fischer Imre joggal lobbant-hatott haragra, és a heves és gyorsan keletkező indulattól, haragtól vezérelve "rendre utasíthatta" a hivatlan és nem szívesen látott "vendéget". Tulajdonképpen ezt summázza az ítélőszék ítélete, midőn kimondja, hogy "maga huzván magára

Csizmadia János a megverettetést... az Alperes a Felperes Fiscus keresete alól felszabadíttatik". Ugyanakkor - ellentétben az ítéletekben szereplő költségfedezésről illetve költségviselésről szóló szokásos rendelkezésekkel - a megvert panaszolkodó Csizmadia Jánosra szállt át az ítélet szerint az orvosi kúra, valamint az orvosságok költségeinek viselése, ezzel is kifejezve korszakunk városainak, így a civis Debrecennek azon általános szemléletét és kívánalmát, hogy a polgárok vagyoni, családi és személyi biztonsága háborítatlan maradjon.

A tényadatok további vizsgálata során találkozhattunk Nester Dániel esetével 1837, augusztus 12-én¹⁰³, aki Kerekes Jánosné Medve Erzsébetet "rút szidalmazások között július 20-án megkínózta". A felperes Magistratualis Fiscus előadásában érzékeny testi büntetés kiszabását kérte a bíróságtól, valamint az alperes elmarasztalását a sérelem díjában, az orvosi szerek valamint a gyógyítás költségeiben. A perbe fogott Nester Dániel tanúk által bizonyította, hogy a "panaszolkodó sérelmes ... botránkoztató, sértegető beszédeivel és a szemérmét levetkezve elkövetett tettével szolgáltatott okot a Alperesnek, hogy azáltal testbeli sérelmet szenvedjen." Így itt újra, az előző esethez hasonlóan, a jogos indulat hatására elkövetett sérelemokozást a bíróság is elismerve azt beszámítást kizáró oknak minősítette, mondván, hogy a sérelmes "azt tulajdonítsa magának", s az alperost feddés mellett elbocsátotta úgy, hogy a gyógyítási és a patikai költségek megfizetésében elmarasztalta.

Ex petulantia okozta a bajt az 1840. november 14-én¹⁰⁴ kelt ítélet szerint. A történeti tényállás arról tudósít, hogy vasárnap délbén a perbe fogott Dékány Andrással több gyermek hergelődött, melynek következtében az alperes olyan indulatba jött, hogy elvesztve önuralmát kővel kezdte dobálni őket; s így a tizenhárom esztendőes Bodnár Gábornak "a fejét egy kővel úgy bevágta, hogy mindjárt elborította a vér". Ugyanakkor az alperes védekezéséből kitetszik,

hogy még gubáját is letépték az ingerlésen kívül, amely már amúgy is meglévő indulati állapotát még magasabbra emelte, azt sem tudta, hogy melyik csintalan gyermeket érte a vaktában eldobott tégladarab. Az ítélet itt is a vádlott felmentésével végződött, a debreceni bírák értékelték a felindultságból elvakult cselekvési állapotot, s Dékány Andrást "a Seb Orvosnak és a megsértett Bodnár Gábor részére is két, összesen 4 Conv. Ft-nak fizetése" mellett szabadon bocsátották.

Érdemes megemlékezni az 1842. október 22-én¹⁰⁵ tárgyalt esetről, mely szerint október 17-én hétfőn este Takáts István és Fülöp Károly a per két alperese "a piatz közepén lovaival ott elmenő Bot Dánielt megtámadták, magát, tselédjeit, Lovait megütögették". Az alperesek elmondták, hogy ők a templom előtt este sétáltak, s arra lettek figyelmesek, hogy "egy suhantz több lovakkal nyargalva" rohan felőljük, s mivel előle kitérni már nem lehetett, így Takáts Istvánt elütötte, melynek következtében lába felső szárán súlyos sérelmet szenvedett. Ekkor ütött rá a másik alperes, Fülöp Károly indulatában "mind a suhantzra, mind a lóra". Ilyen szituációban ért oda a tényállás szerint a megtámadott és panaszkodó Bot Dániel, ki mint a "suhantz" és a ló gazdája látva az azokon esett sérelmet, hevesen kezdett szitkozódni, káromkodni, és még a tettelegességtől sem riadt vissza. Az ítélő tanács a tényállás tisztázása során bizonyítottanak fogadta el a seborvosi vizsgálat alapján, hogy Bot Dániel lovai sérelmet okoztak Takáts Istvánnak, s "ezen körülmények között nemhogy az Alperesek büntetésre méltónak találtatnának; hanem még inkább a lovai és tselédje után ment Bot Dániel priongattatik, és a szorosabb vigyázásra és rendtartásra büntetés terhe alatt intetik"; - hangzott a bíróság sententiaja.

Néhány mondat erejéig emlitsük meg Barta Pál ügyét, aki 1843. március 20-án¹⁰⁶ "közönséges helyen az uttzán egy hasáb fával kegyetlenül össze törte, s vérezte "özv. Szabó Mihálynét és ennek fiát Szabó Mihályt. A perbe fogott Barta Pál elismerte, hogy Szabó Mihályné fiát megverte, s magá-

hoz az asszonyhoz is hozzávágott egy hasáb fát, "de ezen tette Szabó Mihályné által, - ki őtet vén latornak nevezvén betsületében rettenetesen megsértette, sőt egy darab fát is hozzávágott - ingerelve volt". A bíróság is bizonyítottan láthatta az alperes által előadottakat, s így nyilváníthatta, hogy "az alperes ... kihágásaiért nem büntetik..."

Jelentős következtetés levonására nyújt lehetőséget az igazságszolgáltatási praktikum szempontjából az az eset, melyben Rácz Sámuel alperes 1844. június 15-én¹⁰⁷ került a fenytő törvényszék elé. Ez a személy vasárnapi napon a piacon késsel megszúrta Szabó, vagy más néven Rezgi Jankót. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy e sérelem bekövetkezésére a sérelmes fél által történt ingerlés adott okot, az említett forrásból azonban az is kiderül, hogy Szabó János elmebetegségben szenvedő szerencsétlen sorsú ember volt. Így annak ellenére, hogy ez az ügy a vádlott felmentésével végződött, s így igazolta azon álláspontunkat, hogy a debreceni bírák részben eltérően a korabeli kódextervezetek és egyéb szakmunkák szellemétől dominánsan hajlottak arra, hogy az indulati állapotot beszámítást kizáró okként kezeljék, egy másik szempontból is figyelmet érdemel, nevezetesen, az ítélet azon kitétele, hogy Rácz Sámuel "mindazonáltal ismerte a gyenge elméjű Szabó Jánost és mégis elég vigyázatlan volt", fényt vet arra, hogy a debreceni büntetőtanács az elmebeteg személyekkel szemben, még az azok általi indulatkeltés, ingerlés esetén is, jobban megkövetelte az indulatok visszatartását, fékezését, mint az egészséges, teljes tudattal bíró emberekkel szemben.

Ugyancsak az ingerlésre okozatként megnyilvánuló indulat által elkövetett vérengzés vezetett az 1847. július 3-¹⁰⁸ perre, melyben a Furtára való Szilvári János azért került alperesként, mert június 29-én a kocsmában Szabó Ferencz által felingерelve annak állát egy üveggel felsér-

tette. A vádlott Szilvási János büntetés elszenvédeése nélkül került ki a pörlekedésből, mivel maga a panaszló Szabó Ferencz ingerkedése által volt okozója a megtörtént verekezésnek.

Végezetül említsük meg a vérengzést megvalósító eredményre tekintettel - a büntetést nélkülöző ítéletek sorában - azt az 1848. július 15-én¹⁰⁹ tárgyalta esetet, melynek vádlottja Scholcz Gusztáv volt. Mint a tényállásból megtudjuk, ez az alperes július 8-án szombati napon felkészkedett Péntek Bálint Halápra tartó szekereire, s hogy elüssék az időt, egymással beszélgettek. Végül is a beszélgetésből vita kerekedett, melynek során a hangulat olyannyira feszültté vált, hogy a fuvarát kérő Scholcz Gusztáv, a hallottaktól felingerülten egy nála lévő bottal alaposan eldöngölte Péntek Bálintot. Az ítélet szerint azonban "Péntek Bálint hívta föl az Alperest azon szavai által, hogy "t.i. az uraság tselédei mind huntszutok" a civódásra, másfelől Scholcz Gusztáv /jóllehet betsületében sértve érezte is magát mint uraság szolgálatában álló egyén/ az említett szavak által haragra lobbanva ... nem csak szóval ... hanem ütlegek által is elégtételt szerzett, ... ez oknál fogva tehát "az alperes büntetés kiszabása nélkül elbocsátást nyert a perből.

A vérengzésen kívül más jellegű cselekményt is megvalósítottak az indulattól elvakult cselekvők a büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek bizonyossága szerint. Így 1839. augusztus 17-én¹¹⁰ Mráz Károly öléssel való fenyegetés miatt került ítélő bírái elé. A tényállás szerint féltékenységtől indított felindulásában, melynek kiváltó oka felesége elszökése volt, annak tartózkodási helyére "bottal és töltött pisztollyal ... ment, s a konyhában mindeneket össze törté mint egy megtébolyodott, és előbb feleségét fenyegette, hogy meg lövi, az után kijelentette, hogy magát lövi le". Ebben az esetben vitatott lehet a cselekményt elkövető Mráz

Károly elmeállapotának megítélése, s ez is indokolja a fejezet bevezetőjében írott azon megállapításunkat, hogy a tudomány akkori állására is tekintettel sokszor igen viszonylagos lehetett az elmebetegség és az indulat elhatárolása, a direkt módon érzékelhető stigmák alapján. Zavart okozhattott ez a jelenleg tárgyalt esetről is, mivel a felperes tisztai ügyvédi nyilatkozatában kérte a bíróságot, hogy az alperest "mint elmeháborodásban lévő gyógyítás végett Lázaretumba" utalja. A vizsgálatból azonban világosságm jött, hogy ugyan elmebetegségről nincs szó, de a cselekményt kiváltó tények, mint feltételek oda hatottak, hogy az alperes ezen fájdalom által meghatározott indulati állapotban a külső jegyek alapján mint egy elmeháborodott cselekedett, s így büntetés alá nem esett.

Az előbb említetthez részben hasonló eset az 1843. november 11-én¹¹¹ hozott ítélet szerint Nyíri Péternek, mint a köznyugalmat zavaró személynek az ügye, aki "szomszédait szüntelen háborgatja". A jegyzőkönyv szerint a tarthatatlan állapotot két szomszédja, nevezetesen Hegymegi Istvánné és Vintze Lajos "már különösen nem állhatván ... mint dühös örültet bekísértették". Az alperes Nyíri Péter védekező előadását a bírák valónak fogadták el, mivel erre az ítéletben is hivatkoztak, s e szerint nem mint - feljelentői által örültnek minősített személy - hanem mint indulatra gerjedt egyén állt az ítélő tanács előtt. Indulatának forrását adva bizonyította, hogy őt éppen egyik bírói kézre adójának férje Hegymegi István "Isten ellen való káromlások között" folytogatta, s "feleségét betstelen szavakkal illette". Így indulata jogosságát elismerve, bár a panasztevési kötelessége elmulasztása miatt megintés mellett, de a magistratus tulajdonképpen büntetés kiszabása nélkül szabadon bocsátotta.

Ezek voltak tehát azok az esetek, amelyek arról tanuskodnak, illetve azt bizonyítják, hogy a debreceni joggyakorlat ismerte és értékelte az indulat különböző neveit

azáltal, hogy azt beszámítást kizáró okként kezelte, mivel az ilyen indulati állapotban cselekvő bűnelkövetőket nem büntette, hacsak az orvosi és gyógyítási költségekben történő marasztalást nem számítjuk szankcióként idetartozónak. Az eddig bemutatott bizonyító jogesetek mellett, bár csak szórványosan, de találkozhatunk városunk praktikumában olyan esetekkel is, amelyek ezen intézmény jogi szempontból nem annyira tisztázott és egységesült voltát bizonyítják.

Az 1839. november 16-án¹¹² tárgyalta Debrecen város ítélőtanácsa Ökrös János ügyét. A Magistratualis Fiscus előadása szerint szeptember 24-én a tengeri földön Mihály István juhosgazda fiát, a tizenhárom esztendőes Mihály Gábort kegyetlenül megvérezte a vádlott. Az alperes felingereltségének és haragjának okát adva elmondotta, hogy már maga az a tény indulatba hozta, hogy a kukoricájában sok kárt talált. Ekkor látta, hogy a megvérzett Mihály Gábor éppen arra tereli juhait, s a szamara már benne is van a kukorica között. Erre a fiút megszólította, de "még az megfenyegette, ekkor aztán elvette a botját, s azzal verte meg". Az ítélőszék ugyan elismerte, hogy Mihály Gábor "midőn juhaikat a még meg nem szedett Tengeri földre hajtotta" hibásan cselekedett, de e szabályszegés nincs arányban az alperes által elkövetett törvénytelen és mérték nélküli kegyetlenkedéssel, s így ezért igen tekintélyes összegben "a megveretett fiú Mihály Gábor részére a szenvedésért 20Wft-ban, a Polgári Kórház részére 20Wft-ban, a Seb Orvosnak a Gyógyításért kívánt 12 Conv. forintban, s végre a kiadott patikai szerekért kitett 1 Conv. forint krc-ban elmarasztaltatik".

A büntetés jellege szempontjából ide tartozóként emlékezzünk meg még egy esetről, az 1847-es esztendőből¹¹³. Az említett év január 24-én Kállai József ács mester ököllal úgy megütötte Balog András célmestert, hogy "annak jobb szemét a vér mindjárt elborította". Az ítélet szerint Balog András "kárhozatos szavaival maga lőn okozója annak,

miszerént az Alperes mint özéhjegyző felbosszankodva őtet felpofozta". Ettől függetlenül Kállai Józsefet mégis kötelezte az ítélő tanács "büntetéspénz fejében 20 pengő forintoknak a Polgári Kórház részére leendő" fizetésére, valamint a Sebész részére 5 pengőforintoknak, és a végrehajtáskor kimutatható költségek megfizetésére.

Végezetül emlékezzünk meg még néhány esetről, ahol Debrecen bírái, a meglevő indulati állapotot nem beszámítást kizáró, hanem csak enyhítő okként kezelték, s így büntetést szabtak ki.

Igy az 1839. augusztus 17-i¹¹⁴ perben Beregi Józsefné azért került a bíróság elé, mert július 2-án Palotai Erzsébet "hajadon leánynak a haját többől elvágta". Ugyan az alperes asszony elmondta cselekedete mentségére, hogy Palotai Erzsébetet az öregapjával Gombos Ferencceel "együtt kapta", "s hogy szólottam, - mondta Beregi Józsefné - az a Leány még kurvázott, ezért tűzbe jöttem". Az ítélőszék nem miltányolta az előadottakat, s Beregi Józsefnét 3 napi száraz kenyéren és vizen eltöltendő áristomra büntette, de ugyanakkor kijelentette, hogy "Palotai Erzsébetnek betsülete megkeresésére a magános törvény útja is felhagyattatik".

1840. augusztus 1-én¹¹⁵ kelt Szilágyi Sámuel ítélete, mely szerint a vádlott "Esk.N.Ujvárosi Pálné Nénynye asszonyt a ki pedig gyermekségétől fogva nevelője, táplálója, tanítatója volt" először a nagyváradi urnapi vásárban, majd a paplanos szinben megtámadta, "öléssel fenyegette, a vén bosszorkány teremtését szidalmazni bátorkodott". Az ítélőtanács kórdésére, hogy miért vetemedett e hálátlan és szégyenletes cselekmény elkövetésére, az alperes Szilágyi Sámuel elmondotta, hogy azon való nagy bánatában, hogy a sértett férjhez ment, s ezáltal ő egyedül maradt, elkeseredésében indulatba jött és józan eszét elvesztve cselekedett így. A bíróság ugyan figyelembe vette a fiú állapotát, de mégis "egy heti s harmadnapos böjttel eltöltendő áristomra" ítélte.

Ugyancsak büntetés kiszabásával végződött az a fenyítő per, mely Varga István ellen került lefolytatásra 1847. május 1-én¹¹⁶. A tényállás szerint a perbefogott személy április 18-án "szeretőjébe Szatmári Sárába a kést belelőkte" úgy, hogy az kishiján annak halálát okozta. A vizsgálat bebizonyította, hogy Varga István e majdnem végzetessé váló tettét szerelemföltésből követte el, ez okozta heves indulatát, s erre tekintettel a bíróság "három napi szokott bójttal, s maga költségén töltendő áristom elszenvedésére" ítélte.

Igy tehát mint láttuk a debreceni rabokat ítélő törvényszék az indulati állapotot szinte kivétel nélkül a beszámítás szempontjából minden esetben figyelembe vette, s azt változóan kizáró vagy enyhítő okként ismerte el. Biráink az indulatot kizáró oknak - egyébként a szegedi joggyakorlattal összhangban - csak akkor tekintették, "ha 1/ igen magas fokot ért el, 2/ véletlenül keletkezett és végül 3/ nem volt zabolázható".¹¹⁷ Szükségesnek tartjuk azonban annak kiemelését, hogy ezek az általunk bemutatott esetek reprezentálták az indulati állapotban elkövetett cselekmények volumenét, jelentőségét, s ez alapon megállapíthatjuk, hogy e cselekmények veszélyességi foka az esetek döntő részében jelentéktelen volt.

A részegség

"Az emberek egy része - a létért való küzdelem viszonzottságai, a szürke hétköznapiak nyomasztó egyhangúsága, a gondok, aggodások, bánatok, megpróbáltatások folytó légköréből, az öntudat fehér, tiszta de könyörtelen világából menekülni akar egy képzelt világ álmaiba, és ezt találja meg - legrégibb időtől kezdve - a feledést, a mámort adó alkoholos italokban."¹¹⁸

A részegeskedés ellen Magyarországon elsőként a reformáció ideje alatt, a protestáns irodalom emeli fel a szavát, s ez a körülmény Debrecen szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható. A sort Heltai Gáspár nyitja meg "A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus"-ával 1552-ben. "Tolnai Decsei Gáspár református prédikátor 1634-ben megjelent "Az utolsó üdőkben rengenalo bűnökről való prédikációk" című könyvének második fejezetében "A részegségről" így szól: "Jay annak az ki innia ad u felebarattianak, haza adva at te buzgosagodat, ez meg rezegited uded, hogy lassad az u undoksagat. Meg elegszel te is gyalazattal, inkább hogy sem mint tisztességgel. Igial te is es meztelenedgíel meg. Kiontatik te read az URNAC iob kezenek pohara es gyalazatos okadas az te diczosegedre."¹¹⁹

A prédikátorok intő szava mellett azonban találunk a városi tanácsok által kiadott rendeleteket is, amelyek a tilalom kényszerítő parancsával próbálják útját állni az egyre jobban terjedő részegeskedésnek. Azonban a tilalmak és a büntetések kilátásba helyezése ellenére is a részegeskedés a XVI. és XVII. században egyre inkább terjed, melynek oka elsődlegesen a gazdasági körülményekben, a minél nagyobb jövedelem biztosításában gyökerezik. A kocsmák száma egyre nő, így pl. "Az 1714-es összeírás szerint Budán 8950 lélek-re 44 kocsmá jutott."¹²⁰

Vizsgált negyedszázadunk alatt a debreceni büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek szerint statisztikailag a vezető helyet foglalták el az alkoholos állapotban elkövetett bűncselekmények. Kategorizálni ezeket heterogenitásuk miatt nehéz, mert a megvalósított eredményre tekintettel a legkülönbözőbb jellegű, veszélyességi fokú eseteket foglalták magukba. Mint tipikusat említhetjük azonban a köznyugalmat zavaró, mai fogalmaink szerint garázda jellegű cselekményeket, melyek korszakunkon végigvonulva igen nagy számban fordultak elő. Így már 1825. május 7-én¹²¹ bíróság elé került Tóth Sára, aki "megrészegedvén nagy lármázással járt

föl és alá", ám ezért csak pirongatódott. Ugyancsak ilyen jellegű cselekményért szenvedett el testfenyítő büntetést Gál István 1826. augusztus 26-án¹²², mert "mint megborosodott és kötölköztető tseléd a Miklós Uttzai Csapszékben káromkodott, garázdálkodott."

Az ilyen köznyugalmat megzavaró cselekmények mellett jelentős számban találkozhattunk becstelenítő, becsületsértő cselekményekkel, melynek az adatok bizonyága szerint passzív alanya, azaz sértettje mind magánszemély, mind hivatalos személy lehetett. 1831. január 15-én¹²³ Csekő Bálint állt a büntető törvényszék előtt, azzal terheltetve, hogy "Prókátor Nyiri Bálint Ur feleségét éjszakának idején Kurvázta és részeg lévén öléssel is fenyegette". Bár a felperes fiskus érzékeny büntetés kiszabását indítványozta, ám a debreceni bírák kegyes engedékenységgel, azon intés mellett, hogy a jövőben jobban viselje magát, szabadon bocsátották.

Hivatalos személy ellen elhangzott "becsületsértés" miatt dorgálták meg a bírák 1834. december 22-én¹²⁴ Szabó Józsefet, aki a "Csapó Uttzán Sarkadiné bormérőjében éjszakának idején borozván áristomba kísérelődött". A jegyzőkönyv azonban arról is szól, hogy a vádlott útban a kocsmától az áristom felé, az utat végigkiabálta, sőt azt lakat alá kerülése után sem hagyta abba, s a "Nemes Város Hajduit garázda szavakkal illette". Ide tartozóként említhetjük meg, hogy 1844. június 2-án¹²⁵ Hampel József részeg fővel egy cselekménnyel sértegette, s becsületében csorbitotta mind az előljáróságot, mind volt nevelőjét. Az "égtelen szidalmakért és becsületénisért a bíróság 18 páltzaütés elszívására ítélte".

Jelentős számban fordultak elő a testi sértés valamelyik formáját megvalósító cselekmények, a megvérzés vagy a megtagolás. Már vizsgált időszakunk elején találkozhatunk olyan cselekménnyel, amely "boros állapotban" elkövetve másnak testi épségét sértette. 1826. szeptember 29-én¹²⁶

a Csapó utcai csapszékben Agárdi János Szabó Györgyöt egy "Nádkötő hegyes fával főbeverte", melynek következtében annak fején jelentős sérelmet okozott. Ezt követően 1830. január 18-án¹²⁷ hozott hasonló ügyben ítéletet a bünyenyítő tanács Rosenberg János "Grätzi vándorló Combos legény" ügyében, aki előző este Pap Máriát "minden igaz ok nélkül megtámadta, s a képét össze kartzolta - s késsel is fenyegette". A vádlott kereskedőlegény védekező előadásában részszegségére hivatkozott, illetve arra, hogy ezen állapotában nem is tudta, hogy mit cselekedett. Emlitsük még meg Nagy Mihályt, aki az 1846. szeptember 28-i¹²⁸ hétfői juh vásárbán "borosan rutul káromkodott, s N. létára való Janka Lőrinczet minden ok nélkül fübe vágta". E köznyugalmat háborító, de egyben testi sértést is okozó cselekményt látva a vásári tömeg, nekiesett a részeg Nagy Mihálynak, az előző sértésért elégtételt vett, s vásári igazságot szolgáltatva a részeg embert "nagyon megverték", "majd megkötözvén bekisérték", hogy mostmár intézményi keretek között is nyerje el méltó büntetését. A debreceni magistratus a történetekre figyelemmel nem látta ugyan szükségesnek testfenyítő büntetés kiszabását, ám megfizettette vele az általa okozott sérelem díját 20 Wft-ban, valamint az orvosi költséget és a patikai szerek árát 6 Conv. ft 36 krc-ban.

A részeg állapotban elkövetett cselekmények sorából nem maradtak ki korszakunkban a vagyon elleni deliktumok sem. Így 1828. októberében¹²⁹ Bárány István egy pesti kereskedőtől hat pár cipőt lopott el, s ugyancsak hasonló bűncselekmény elkövetésének vádjával került ítélő bírál elé 1833. április 24-én¹³⁰ Papp Sára Kis Jánosné, aki részeg lévén ruhát, kendőt, párnát lopott, s azokat később értékesítette.

A korszakunkban súlyosabb megítélés és beszámítás alá eső esetek között találkozhatunk az alkoholos állapotban elkövetett káromkodással, illetve a káromkodás büntetésével. E büntetendőnek minősített cselekmények között

került tárgyalásra 1830. január 17-én¹³¹ Márton Bálini Szoboszlóra való és Vas János debreceni lakosok pere, akik lerészegedett állapotban "magukat rutul viselték, káromkodtak", s ezért bekisérték őket. Káromlásért esett büntetés alá 1839. szeptember 7-én¹³² Szikszai Sándor, aki ittas fejjel /tomulenta mente/ "rut káromkodásokat követett el, a Gazdasasszonynak Angyalát, Krisztusát" szidva. Istenkáromlásért szabtak ki büntetést bíránk Kováts Jánosra 1841-ben¹³³ mert "részeg fővel minden embert megtámadott, káromkodott, s az Isten elleni káromlás vétkét" vitte véghez.

Debrecen városának megszorítóan értelmezett reformkori igazságszolgáltatása vizsgálata során csupán egyetlen olyan tényesettel találkoztunk, mely a nemzeti erkölcsöt sértette, s amelyet az elkövető, illetve az elkövetők szeszestaltól befolyásolt állapotban vittek véghez. 1829. május 9-én¹³⁴ hirdettek a debreceni bírák ítéletet ebben az ügyben, melynek vádlottjai a "bujálkodáson kapott" Rátz János nagylétai és Petri Mária földelsi személyek voltak.

Több olyan cselekmény elkövetésére szolgált alapul a részeg állapot, melyben az italtól elhomályosult elmével és a gátlások oldódása által cselekvő, az eredményre tekintettel ugyan nem valósítottak meg testi sértést, de cselekményük verekezésben, "huzalkodásban" realizálódott, mely sokszor alkalmas volt a köznyugalom megzavarására, s így garázda elemekkel keveredett. Ezek közül említést érdemel Vig György, aki 1825. január 9-én¹³⁵ éjszaka szomszédait "borosan ...huzta vontá". Hasonló állapotban cselekedett 1832. májusában¹³⁶ Mike Mária Fülöp Jánosné és Vékony Borbála, kik "részegek lévén a piatz közepén egymást huzták-vonták". Emlékezzünk meg végezetül idetartozóként Mihajlovics Miklós ügyéről, aki az 1838. szeptember 22-i¹³⁷ ítélet szerint megtámadta és összeverekedett Rustsák Ferencsel.

A teljesség igénye nélkül említsük még meg, hogy a rendelkezésünkre álló források szerint az ittas állapotban el-

követett cselekmények, s így a bíróság elé állított személyek között találkozhattunk uti okmányok nélkül kóborló emberekkel, olyan tettesekkel, akik az ital gátlást oldó hatása alatt feleségükön, s családtagjaikon vezették le haragos indulatukat, míg ismét mások gazdájukkal vagy éppen idegenekkel gorombáskodtak. A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek vizsgálata alapján azonban korszakunk igazságszolgáltatási gyakorlatában nem találkoztunk egyetlen olyan cselekménnyel sem, mely az alkohol hatása alatt az emberi élet ellen irányult volna.

A vázoltak szerint tehát a cselekmények heterogén sokszínűségével találkozhattunk. Azt már a fejezet bevezetőjében előrebocsátottuk, hogy az elkövetett bűncselekmények összességéhez viszonyítva élesen érzékelhetően magas volt azon bűncselekmények száma, amelyet alkoholos vagy részeg állapotban követtek el. Biztosan alapozva a szegedi vizsgálat eredményeire, úgy gondoljuk, hogy a legteljesebb felölősséggel leírhatjuk, hogy korszakunk Debrecenében az iszákosság nem tapadt az életkorhoz, hanem az elosztódva az életskálán fiatalot, felnőttet s öreget egyaránt érintett. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mivel nem mondható el az, hogy a bíróság elé állított részeg elkövetők csak az erősebb nem, a férfiak közül kerültek volna ki, mert mind a példák bizonyítják, szép számmal akadtak közöttük leányok és asszonyok is, sőt a részeg állapotban elkövetett közbotrányt okozó cselekmények egyes típusai, mint például a civakodás, lármázás tipikusan az asszonyi nemhez kapcsolódott.

Mielőtt áttérnénk az egyes esetekkel kapcsolatos büntetőjogi problémák vizsgálatára, ennek érdekében röviden tekintsük át a korszakunkat közvetlenül megelőző, valamint a korszakunkban keletkezett és alkalmazott büntetőjogi szakmunkák megoldását a részegség megítélését illetően.

Elsőként a tervezetek sorában ide kívánczok az 1795. évi büntetőkódex-tervezet, mely I. része XII. artikulusának

több szakaszában is értékelően foglalkozik a probléma gyakorlati megoldásával. E javaslat 3. szakasza utal arra, hogy ha valaki c elekedetét "részegen, közvetlen szándék nélkül, mintegy véletlenül követte el", akkor minden beszámítás alól mentesülve büntetlen marad, ám ugyanakkor ugyanezen artikus 9. szakasza utal arra is, hogy csupán büntetést enyhítő okként kezelhető a 12. szakasz szerint: "A teljes - nem véletlenül, hanem szándékosan, de mégsem a büntetett elkövetésére irányulóan előidézett - részegség, amennyiben olyan fokú, hogy a bűnöst teljesen megfosztotta értelme használatától".¹³⁸ Így tehát az első /1795-ös/ magyar büntetőkódex-tervezet a teljes vétlenség esetén elismeri a beszámítást kizáró körülmény meglétét, míg másik megoldásában utalva egyben az *actio libera in causa* ide nem tartozó voltára, csupán a kvantitatív toleranciában való tévedésre hivatkozva a részegséget - mely hatásában megfelelő a kizáró oknál mondottaknak - itt enyhítő körülményként értékeli. Ezzel szemben az 1827. évi tervezet I. része VIII. cikkelyének 13. szakaszában a részegséget már csak enyhítő körülménynek fogja fel. Szükségesnek tartjuk annak megjegyzését, hogy "a Codex Josephina I. része 5. §-ának c/ pontja és II.részenek 2. §-a" a vétekre nem tülőző szándékból történetképpen szerzett részegséget beszámítást kizáró oknak tekinti".¹³⁹

Az 1843. évi javaslat sokban hasonló, rokon megoldást mutat az 1827. évivel, s így azzal paralell csupán enyhítő okként kezeli a részegséget, midőn 83. szakaszában kimondja, hogy "enyhíti a ... beszámítást: Ha midőn a törvényszegést elkövette, /mármost az elkövető/ olly igen részeg volt, hogy e miatt teljes eszmélettel nem bírt, és szokásán kívül, és csak szándékolatlanul részegedett meg..."¹⁴⁰ E gondolat továbbfolytatásaként a tervezet egyben utal az 1795-ös javaslat megoldásával szinkronban az *actio libera in causa* esetére, melyben megfogalmazza azt a "klasszikus igazságot", hogy "ha a részegeskedés már egyébként is szokása /a tettesnek/ vagy céltudatosan és egyenesen azért élt szeszes italokkal, hogy magát a büntetettre még inkább

felingerelje, a részegség a beszámítást enyhíteni nem fogja".¹⁴¹ Már itt előrebothsátjuk, hogy ilyen jellegű cselekménnyel - azaz amikor az elkövető magát beszámíthatatlan állapotba helyezi azzal a céllal, hogy ebben az állapotban kövessen el bűncselekményt - a debreceni joggyakorlat forrásai szerint nem találkoztunk.

"A jogi munkák írói csak hellyel-közzel tértek el a büntetőtörvénykönyv-javaslatok vonatkozó rendelkezéseinek értelmétől. Közülük Vuchetich Mátyás a nem akaratlagos és teljes részegséget /ebrietas involuntaria et plena/ olyan beszámítást kizáró oknak minősítette, amely minden bűnhődéstől kiment /exousat ab omni reatu/."¹⁴² Vuchetich felfogásával egyezően fejtette ki tanításait e tárgyban Szlemencsics Pál is, aki szerint "a teljes és akarat nélkül történt megrészegedés ... mivel az abban elkövetett cselekedetben az ész semmi részt nem vehetett, a cselekvőt minden büntetés alól felmenti".¹⁴³ Szerzőnk egyben utal a törvénytervezeteknél már említett actio libera in causa esetre, mely szerint "semmi lágyítást nem érdemlő gonosztett" az, ha "valaki azon szándékkal öntött volna fel bővebben a garatra, hogy az előre célul vett gonosztettet annál merészebben elkövethesse: mert ezen esetben a részegségben elkövetett cselekedet okánál fogva teljesen szabad tett."¹⁴⁴ Az előzőekben említett büntetőjogi szakírókhoz viszonyítva a részegség megítélését sokkal konkrétabbá teszi, korszakunk kiváló jogtanára Szokolay István, aki csak "1. a másik által okozott, 2. a vétlen és 3. az öntudat egészen kirekesztő tökéletes részegség"¹⁴⁵ mint konjunktív feltételek megléte esetén tulajdonított beszámítást kizáró jelleggel a részegségnek.

A szegedi vizsgálat tapasztalataihoz hasonlóan e tárgy tekintetében is is elmondhatjuk, hogy "a részegeskedés, legalábbis nótoriális változatában, önmagában olyan bűncselekmény, amely büntetést érdemel".¹⁴⁶ Hogy a debreceni bírák ismerték ezt a jogalkalmazási elvet, azt a rendelkezésünkre álló jogesetek sorozata bizonyítja, de hogy helyes

módon alkalmazták volna, az már erősen vitatható.

Az első jogesetünk ezzel kapcsolatban korszakunk első évéből való, így a vizsgálat tartamának első időszakára utal. 1825. február 19-én¹⁴⁷ hirdettek ítéletet Magyar György alperes perében, aki eredetileg mint tolvajsággal /furtum/ vádolt személy állt a debreceni büntetőbirák előtt. A vád szerint ugyanis "belopódzván a Bika vendégfogadó istállójába, az Árendátor Böszörményi István uram Kotsisának ellopta egy ujbundáját, egy gubáját és három sarogja lánczát", melyet 24 Wft-ra értékeltek. Az alperes vallomása szerint, ő ugyan nagyon ittas volt, s ezért is ment az istállóba, de onnan semmit el nem vitt. A bíróság előtt sem sikerült bizonyítani, hogy az esetleges lopást valóban Magyar György követte volna el, s így csupán azért, hogy "részegen ment az istállóba" 18 pálcaütés elszenvedésére ítélték.

Még ugyanezen év tavaszán¹⁴⁸ Nyakó Zsuzsanna részegség miatt került a bünyenyítő törvényszék elé, mert "az utszán aludva részegen találván, az örök által felkísértett". Az alperes leány elmondotta, hogy gazdája Fodor Pál vajért küldte, de útközben megrészegeedett, s így már nem jutott el a Fodor portáig, elesett, s ott az utcán, hol felszedték, el is aludt. A bíróság az alperest "pirongatás mellett" eltöltött fogságának büntetésébe tudásával szabadon bocsátotta.

A sor folytatásaként alig két hónap elteltével tárgyalt hasonló esetet a debreceni ítélőszék 1825. május 7-én¹⁴⁹ Csorba István és Fazekas Bálint alperesek ellen. Mindkét személy éjszakának idején részegen találtatott az utcán, ezért kísérték be, s állították őket bíróság elé, mely ítéletében büntetés kiszabása nélkül felmentőleg rendelkezett.

Ezt követően 1832. november 2-án¹⁵⁰ folytattak le a tárgyalást Videlin Terézia Szathmári Istvánné ellen. A vád szerint az alperes "már többször fenytődött részegeskedésért

és botránokozásért, mégis azt gyakorolja..." Itt tehát az iratok terhelő bizonyítása szerint egy nótórius alkoholistaival, mint gyakori "vendégével" állt szemben a debreceni bünyfenyítő törvényszék, aki nő létére és többszöri fogadkozása ellenére is visszatért az alkoholhoz. Bár a felperes fiscus hathatós fenyték kiszabását kérte, mely Szathmári Istvánné "jobbítását" szolgálná, ám a bíróság követett gyakorlatának megfelelően, ismét mintegy tudomást nem véve a terhelő tényekről és a történetekről, felmentő ítéletet hozott.

S végezetül emlitsük meg a csupán ittasságukért fenytő szék elé állított személyek között a Mikepércsre való Pap Pétert, aki Zágoni Józsefnél volt cseléd a "Vekeren, a marhái mellett". Innen jött el azon a napon is, amikor a "Ponyvásbeli" csapszékben megittasodott, nem törődve, gondatlan módon otthagya a felügyeletére bízott vagyont, az állatokat. A fenytőbírák azonban addigi gyakorlatukhoz híven "az áristom büntetésbe tudás"-a mellett most is szabadon engedték e hanyag, részegeskedő embert.

Ezek voltak tehát azok az esetek, ahol egyéb büntendő cselekmény elkövetése nélkül, csupán részeg állapotokra tekintettel folytattak le a személyek ellen eljárást, de igen élesen érzékelhető, hogy még a megrögzötten iszákos személyeket sem büntették meg a debreceni bírák, ellentétben Szeged város igazságszolgáltatási gyakorlatával, ahol egy sor ítélet bizonyítja, hogy már maga a leírt állapot beszámítás alá esett legalább 12 bot, pálca vagy korbácsütés erejéig, amelyhez olykor még pénzbüntetés kiszabása is járult.

Elmondhatjuk azonban városunk praktikumáról is, hogy "a részegen vétkezőkijózanodott állapotában"¹⁵¹ büntették meg. Ez ugyan így ítéletben közvetlen kifejezést nem nyert, de implicite az egész bírói gyakorlat ezt mutatja, hiszen a letartóztatott részeg bűnelkövetők két, három napon belül soha nem kerültek ítélőszék elé, s így elég idő állt rendelkezésre, hogy az alkoholt és annak hatását nélkülözzék.

Szinte valamennyi ítélet, mely a vádlott elbocsátásával végződött, záró részében rendelkezett az áristomban töltött idő betudásáról és ez közvetve bizonyítja más joghatóság gyakorlatának hazai követését, vagy inkább alkalmazását.

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy ténylegesen milyen hatást is tulajdonítottak a debreceni bírák az alkoholos állapotnak, illetve hogy a beszámítás szempontjából ez a körülmény a relevancia milyen fokával bírt a helyi judikatúrában. Maradva az előzőekben alkalmazott kategorizálási rendszernél, vizsgáljuk meg a cselekmény-csoportokra tekintettel, hogy a részegség a beszámításra milyen hatást gyakorolt, kizárta-e azt, vagy csak enyhítette a kiszabott büntetés mértékét.

Első jogesetként a köznyugalmat háborító cselekmények körében idézzük újra Tóth Sára 1825. május 17-én¹⁵² született ítéletét, ki a "Csapó Utcai Ujj Csapszókben meg-részegedvén nagy lármázással járt föl és alá". Maga az alperes leány is elismerte részeg voltát, ám a bíróság büntetés kiszabása nélkül, azt "helytelen tselekedet"-nek minősítve csupán megfedte Tóth Sárát.

Ezt követően 1827. június 2-án¹⁵³ foglalkozott hasonló esettel a városi büntető magistratus Kovács Sámuel ügyében, aki ellen az a vád hozódott fel, hogy "részeg korában feleségével és a szomszédokkal mindig veszekedik", s ezzel a magatartással háborítja háza népét és szomszédait is. Bár a felperesi kereset, mely bepillantást enged a vádlott alkoholos állapotban elkövetett magatartásába, a tettnek megfelelő "érdem szerinti" proportionális büntetés kiszabását kérte, de a debreceni bírák csupán intették és kemény büntetés kilátásba helyezésével igyekeztek elrettenteni a vádlott Kovács Sámuel és realizálni a büntetés magasztos célját.

Ugyanilyen ítélet született, s így az előző esettel megegyezve büntetés kiszabása nélkül végződött 1829. május

9-én¹⁵⁴ Markó András kecskeméti kovácslogény büntető ügyo, aki "lerészegedvén, nagy lármát csinált éjszaka". Hasonló példaként idézhetnénk az 1832. április 9-i¹⁵⁵ sentenciát, melyben a dorogi Sárosi Demetert mentette fel a debreceni fenytőszék, aki a "pálinkától lerészegedvén a Péterfiai Őrző házánál garázdálkodott".

Érdekes módon nem került büntetés alá 1833. december 7-én¹⁵⁶ Kardos Sándor sem, aki pedig december 4-én egy lakodalomban lerészegedett és így ittas fejfel /temulenta mente/ a vendégeket össze huzta vonta, karmolászta, és a ház felgyújtásával is fenyegetődzött". Mint "másokat is megbotránkoztató" ember került a bünyenyítő törvénysszék elé Nagy Gábor az 1843. esztendőben¹⁵⁷, aki a piacon részegen garázdálkodott, s káromkodott. A korabeli városi gyakorlat szerint - hivatkozással a szegedi és némi országos tapasztalatra - Nagy Gábor méltó lett volna büntetésre, ám bíránk csupán bíralták és "érzékenyebb büntetés" kilátásba helyezésével igyekeztek hasonló cselekmény elkövetésétől óvni az alperest.

Sajátos büntetőjogi szankció kiszabására került sor 1835. november 28-án¹⁵⁸ Szilágyi Antal "Typographus inas" esetében, aki részegen kőborolva ablakokat tört be. Az ítélő tanács pregnáns ítéletet hozott, mely szerint az alperest "a Typographia szolgálatjából, mint aki magát korhelységével eddig is megjegyeztette" elbocsáttatni rendelte.

Feltétlenül említést érdemel Mezei János ítélete, amely 1839. augusztus 10-én¹⁵⁹ született. A tényállás szerint "az alperes egy vasárnapi napon a Tanyáról mint Majoros hazajöven a Ser csapszékbe holt részegen nagyon garázdálkodott, mindenbe belé kötött és rútúl káromkodott". Mezei védekezéséből megtudjuk, miszerint annak ellenére, hogy a vád szerint a "Ser csapszékben" volt, nem a sörtől került ilyen állapotba, hanem mondott betegsége kúráló gyógyítá-

sára pálinkát ivott, amely olyan hathatós gyógymódnak bizonyult, hogy Mezei János saját szavai szerint is olyan állapotba került, "hogy semmiből semmit sem tud"-ott. Ami a pert jelentőssé teszi az az ítéletben szereplő azon kitétel, amelynek megfogalmazásával, azaz, hogy "a részegség az Alperest ki nem menthetvén, sőt maga a részegség is hiba lévén" a bíróság hangot adott annak a nézetének, mely látszólagos eligazítást adna a részegség beszámítás szempontjából történő megítélésének. Ám ennek ellenére csupán inti és fenyíti az elkövető vétkest, hogy a jövőben hasonló cselekmények elkövetésétől tartsa vissza magát, mert különben a fenytétet el nem kerülheti.

Az ittas állapotban elkövetett közbotrányt okozó cselekményeket illetően még egy jogesetre szeretnénk utalásszerűen hivatkozni, az előzőekben vázolt bírói gyakorlat igazolására. Fábián Áron és Fábián Imre ügyőről van szó, akiknek ítélete 1840. március 11-én¹⁶⁰ kelt, s amely szerint "ők megfázván, előbb pálinkát, később bort iván" a piac közepén "igen rút lármát, káromlást vittek véghez". Debrecen bírái most is hűek maradtak eddigi gyakorlatukhoz, s a két "megkábitott" alperes szabadon távozhatt az ítélszék elől.

A bemutatott cselekményekkel rokon verekedések is igen szép számmal fordultak elő városunkban az ital hatása nélkül is, s e statisztikát csak szaporították azok a cselekmények, amelyek az alkoholtól felhátorodva és megerősödve elkövetett verekedésekben tükröződtek. Már vizsgált korszakunk elején első napjaiban találkozhattunk részeg verekedőkkel, illetve a büntetőtörvényszóki jegyzőkönyvek szóhasználatával élve "huzalkodókkal". Így elsőként 1825. január 15-én¹⁶¹ hoztak ítéletet, mely arról tanuskodik, hogy Vig György január 9-én "éjszaka borosan bement" Péntek István portájára "s azt huzta vonta", melyért a bíróság ítéletében úgy rendelkezett, hogy "eltöltött

áristomán kívül" még két napi őrizet alatt fogva marad. Látszatra hasonló eset történt mintegy másfél esztendővel később, amelyben Seres Mihály mint huzalkodó került ítélőbi elé, ám a sentencia, mely 1826. augusztus 5-én¹⁶² hirdettetett ki, már a vádlott felmentéséről rendelkezett, hiszen ebben az esetben az ítélet szempontjából és az elkövetett cselekmény jellegére tekintettel az előző megítéléssel esett egy tekintet alá 1832. májusában¹⁶³ két asszony, Mike Mária Fülöp Jánosné és Vékony Borbála, kik "részeket lóvén a piatz közepén egymást huzták, vonták, s voszekedtek másoknak is nagy megbotránkoztatására".

A részeg fővel elkövetett cselekmények egy másik csoportját alkotják azok, amelyek verbális jellegükkel másokat rágalmaztak, becstelenítettek, becsületükben sértettek. Ilyen cselekmény miatt került a bíróság elé Csekő Bálint, aki részegen "Prókátor Nyiri Bálint Ur feleségét éjszakának idején kurvázta". Az 1831. január 15-i¹⁶⁴ ítélet csupán intette e "gorombaságáért", hogy "magát a jövőben jobban viselje" "ám fenytő jellegű büntetést az ítélelhozatalig eltöltött és beszámított fogságon kívül nem szabott ki.

Szabó József közszolgálatban álló, így hivatalos hatósági közegnek minősülő személyeket a "Nemes város Hajduit" illetve "garázda és becstelenítő" szavakkal, midőn ezek őt, mint kései részeg borozót bekisérték. A bírák az alperes engedetlen személyt 1834. december 22-én¹⁶⁵ csak megpirongatták, s a fogságban eltöltött idejét a "büntetésbe" számítva szabadon engedték.

Az 1840-es évek elején - nevezetesen az 1842. január 29-i¹⁶⁶ ítélet tanuskodik arról, hogy az elbírálás és megítélés tekintetében nem került sor változásra az előző évtized gyakorlatához viszonyítva, hiszen Devertik Mártont, aki "részegen a Mester Néjét megtámadta, káromította, kurvázta" áristom betudásával lényegében büntetés kiszabása nélkül bocsátotta szabadon a városi bíróság.

E cselekményeket vizsgálva végezetül emlitsük meg az 1844. június 8-i¹⁶⁷ ítéletet, amely büntetési jellegében eltér az előzőektől, hiszen Hampel József alperes ellen "18 páltza ütésej elszenvedés"-ét rendelte el a büntető törvényszék. Feltűnő és az általánosani követett gyakorlattól eltérően kirívó példának mutatkozik ez, s így az évtizedes tapasztalatok ellen szól. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a tényállást, akkor megállapíthatjuk, hogy itt elmarasztaló értékelésre került a vád tárgya, mely szerint az alperes "részeg fővel egy Horváth nevű embert, aki pedig neki árvaságában nevelője volt éktelenül szidalmazott" s nem is állt meg ennyinél, hiszen a szidalmakat és "betstelenítő szavakat" kiterjesztette az "Előljáróság-ra" is. Sulyosbitólag értékelte ezen kívül az ítélő tanács, hogy az alperes Hampel József "már máskor is lévén hasonló részeg" s az eddig elszenvedett büntetések és elhangzó figyelmeztetések javítására nem szolgáltak.

A testi sértést eredményező cselekmények vonatkozásában egy fokozatossági vonal látszik kirajzolódni korszakunk végéig. Míg ugyanis a vizsgálat tárgyává tett időszak elején, az 1826. október 7-i¹⁶⁸ ítélet bizonyossága szerint Agárdi Jánost, aki ob ebrietatem "szeptember 29-én Szabó Györgyöt a Csapó Utszai Hóstadti Csapszékbe a Nádkötő hegyes fával főbe verte, megsértette" még büntetés kiszabása, s így elszenvedése nélkül engedte el színe elől, addig Rósenbort János, aki részegségében "Papp Máriát minden ok nélkül megtámadta és a képét össze kartzota" 1830. január 18-i¹⁶⁹ ítélete szerint már 24 órai áristommal és 5 Wft sérelmi díj kiszabásával, illetve kiállításával büntetődött. Tovább menve az idő skáláján az 1843. július 29-i¹⁷⁰ sententia definitiva azt bizonyítja, hogy Szabados László részegen "egy ittzés pohárral úgy főbe vágta" Kováts Józsefet, hogy "mindjárt elborította a vér, azután bottal is verte". A bíróság megállapította a vérengzés elkövetését, ám annak ellenére, hogy az alperes ittas állapotban csele-

kedett, ezért "egy heti kétszer két-két órát rövid vasban töltendő áristomra, és a sérelmesnek 20 Wft, a Seb Orvos gyógyításáért pedig 1 Rhft. fizetésében" marasztalódott el. Tovább ment a büntetőbiróság a részeg állapotban elkövetett testi sértés megítélésében, s így ennek alapján a büntetés-kiszabás mértékében korszakunk végén 1848. április 1-én¹⁷¹ amikor Hegedüs Mihályt - "aki annyira leitta magát, hogy minden emberbe bele kötött ... rutul gorombáskodott ... betstelonító szavakkal illetetett", sőt "Esküdt M. Szabó Márton Ur"-at megvérezte és káromította - már "félévi vasban, közmunkában szokott böjttel és minden szeszes italoktól szigorú eltartóztatás mellett töltendő" rabságra ítélte, s hogy testi fenyték elszenvédését nem szabta ki, az egyedül csak az alperes Hegedüs Mihály "nyavajájának" tudható be.

A vagyon elleni deliktumok közül vegyük vizsgálat alá a büntetés szempontjából az alábbi két jogesetet. Az első ítélet 1828. október 13-án¹⁷² született, mely szerint Bárány István ittás állapotában "pesti kereskedő Bóta János sátorából ellopott 6 pár tzipőket", amelyet nála megtaláltak, s így az ellopott dolgok visszakérülhettek a megkárosítottához, ám az alperes tolvajt "szenvedett áristoma büntetésénbe tudásával" haza engedték. Másik esetünk 1833. tavaszáról való¹⁷³, melyben az alperes Pap Sára Kis Jánosné csupán a bíróság által pirongatódott", s fogvatartása büntetésébe tudása mellett, csak a 15 Ft kár megfizetésére lett kötelezve, mivel "egy ruhát, egy fejér kendőt és egy párnát ellopott".

Az eddig bemutatott esetek tapasztalatai azonban nem jelentik azt, hogy a debreceni büntető törvényszék, minden részeg fővel, vagy boros állapotban elkövetett cselekmény vonatkozásában ilyen engedékenynek bizonyult. Volt az elkövetett törvényszegések között olyan, egyébként halállal is büntetendő cselekmény, melynek elkövetésére

egész vizsgált korszakunkban fenytés kiszabásával reagált városunk ítélő magistratusa, s ez az istenkáromlás /blasphemia/. Már egy másik fejezetünkben kitértünk ennek lényegére, így itt most csupán néhány eset bemutatására szorítkozunk, mely bizonyítja, hogy azért ismerték bíránk a részegekkel szemben is a pálcát, botot.

Erre elsőbizonyítékként idézzük fel az 1826. augusztus 26-án¹⁷⁴ lefolytatott fenytő per anyagát, amely szerint Gál István káromlásért, illetve káromkodásért került a fenytőszék elé, amelyért 25 botütés kiállítására büntették. Ezt követően 1839. július 27-én¹⁷⁵ Erzsényi Mihályt ki ittasan "özv. Esk. Szalontai Jánosné Asszonyt betelelítő szavakkal illetve, ezen kívül annak Istenét is szidalmazta" már öt heti áristom és 24 pálca elszენvedésére kárhoztatta. 30 pálcaütést kellett eltűrnie Szikszai Sándornak 1839. szeptember 7-én¹⁷⁶, ki "megrészegedvén rút káromkodásokat követett el, a Gazdaasszonynak Argyalát, Krisztusát szidta". Azonban, hogy a bíróság a részegséget korszakunkban még az egyébként ilyen súlyosnak minősülő esetekben is, ha nem is kizáró okként, de feltétlenül enyhítő körülményként értékelte, azt legyen szabad megvilágítanunk két példával.

Az első, amely az ittas állapotnak még ilyen cselekmény elkövetése melletti relevanciáját bizonyítja, Vasvári János esete, aki az 1841. december 23-i¹⁷⁷ ítélet szerint ittas lévén "rutul káromkodott ... az Istent Szidalmazta" súlyos büntetésre lett volna méltó, ám "tekintetbe véve akkori ittas állapotja" enyhítőleg hatott, mivel 30 pálcaütés kiállítására ítéltek. Másik példánk szintén az 1841-es évből való¹⁷⁸, melyben Lovas János szerepel alperesként, ki egy temetés alkalmával "b...sza meg az Atya Isten" káromló szavak kiáltásáért, s így az ítélet szerint istenkáromlásért" egy esztendei közmunkában és vasban hetenként két napi bőjt mellett eltöltendő áristomra s övnegyedenként huszonötösével elszენvedő 100 páltza ütésekro" kár-

hozottatott birái által. Az alperes Lovas János ugyan hivatkozott akkori részegségére, de azt Debrecen ítélő birái a "tanuk hitttel megerősített vallomásai"-ból nem látták bizonyítottanak, s így nem is értékelték e körülményt.

Az ittas állapotban elkövetett cselekmények között csupán egyetlen olyan esettel találkoztunk, mely megvalósította a "szemérmünket sértő gonosztettet /delicta carnis, seu contra pudicitiam/. Nevezetesen az 1829. január 10-i¹⁷⁹ ítélet arról árulkodik, hogy Rátz János, aki Nagylétára való személy volt és a földesi Petri Mária "vasárnap reggel, mikor a templomba mentek, s így fényes nappal a Várad Uttzai kapu előtt az országúton bujálkodni akartak". Rátz János alperes védekező szavai arra utaltak, hogy boros lévén "azt sem tudta mit tsinált", s ezt a védekezést, illetve az ittas állapotot minden biztonnyal értékelte a bíróság, amikor Rátz Jánost 24 pálca, Petri Máriát pedig ennek pondantja, azaz ugyanennyi korbácsütés kiállítására kötelezte.

Befejezésül utolsó jogesetként emlitsünk meg még egyet, mely eltérően a többitől a részegség által hivatásbeli kötelelességszegéshez vezetett, korszakunk első óvében, 1825. február 12-én.¹⁸⁰ A felperesi indítvány szerint, amely röviden vázolja a tényállást, az alperes, aki a "bádogos toronyban" harangozó volt, miután a vád tárgyává tett napon megrészegedett, "a Templom kultsait elvesztette, amely miatt ... másnap nem lehetvén kinyitni az ajtót, a nép a Templomba nem mehetett". A jelek szerint a nép részéről nagy felháborodást váltott ki ez az eset, amely miatt a vakmerő alperesre, a bíróság kemény 30 pálcaütés elszenvadását róttá, melynek végrehajtási helyül nem minden humor nélkül "istennek szeme előtt", a "Torony alatti" helyiséget jelölte ki.

A bemutatott esetek alapján összefoglalásként és szintézist alkotva megállapíthatjuk, hogy a debreceni bírói gyakorlat nemcsak ismerte, hanem elismerte a részeg-

ségnek, illetve az alkoholnak azon hatását, hogy az az értelmi, tudati tevékenységre bénítólag, a cselekvésre pedig sokszor felszabadítólag hat, s így a büntetőjogi beszámítás szempontjából semmi esetre sem közömbös. Az egyes csoportokban megnyilvánuló gyakorlat azt látszik igazolni, hogy bizonyos, veszélyességi fokában csekély jelentőségű tényállások megvalósítása esetén, mint például a köznyugalom megzavarása vagy a csekély értékű dologra nézve megvalósuló lopás esetén quasi beszámítást kizáró okként értékelte a részegséget, míg más, a törvény szerint is súlyosan minősülő esetekben kivétel nélkül minden alkalommal, a fennállott részegséget enyhítő körülményként fogta fel. Így megállapíthatjuk, hogy a debreceni magistratus egyes esetekben /s ez az esetek nem is kis százalékát foglalja magában/ a részegséget direkt beszámítást kizáró okként kezelte, s így az ilyen állapotban cselekvőket gyakran büntetés kiszabása nélkül engedte szabadon. Példáink bizonyossága szerint magát a részeg állapotot, illetve magát a részegséget is elméltelenül elítélte, de a 25 esztendő alatt csupán egyetlen olyan ítélettel találkoztunk, ahol talán, ám egyértelműen nem bizonyíthatóan e részegeskedésért szabta ki büntetését a bíróság. Elmondhatjuk azonban azt, hogy a debreceni gyakorlat processuális vonatkozásban egy ponton találkozott városaink praktikumával, nevezetesen ott, hogy "A részeg bűnözőt kijózanodott állapotában büntették meg".¹⁸¹

Ezek után fejezetünk végén csupán egy kérdés marad hátra, s ez az, hogy minek tulajdonítható ez a viszonylagos eltérés vizsgált intézményünk vonatkozásában a debreceni gyakorlat és az összehasonlítási alapul kinálkozó szegedi városi gyakorlat között? Erre magyarázatként, s egyben a kérdésre felölve csak egy dolgot hozhatunk fel, azt, hogy annak ellenére, hogy korszakunkban az alkoholizmus növekedése társadalmi problémává szélesedett, a debreceni szervezet nem ismerte fel ennek igazi jelentőségét és veszélyét, s csupán egy szervezetlen eseti küzdelem keretében

ben próbált megoldást keresni vagy bizott ennek a betegségnek is önmagától, beavatkozás nélkül gyógyuló voltában. Így most a fejezet lezárásaként ismételten tisztolottal kell adóznunk a szegedi bírák éleslátásának, akik felismerve a veszélyt, hatékonyabban, a kor követelményeinek megfelelően vagy azon helyesen túlmutatva próbáltak ellene tenni.

Kényszer, fenyegetés

Feudális kori magánjogászaink a kényszer és fenyegetés hatása alatt kötött szerződést semmisnek tekintették. Frank Ignác szerint az "erőhatalom vagy félelem által kizsarolt alkut maga a törvény semmivé teszi: A minek oka többnyire ... a szabadság hiányában fekszik ..."¹⁸² Egy másik megfogalmazás szerint, ha a félelmet kényszer vagy fenyegetés által okozza "kivel kötésre léptem, s az erőszak és félelem ellenállhatatlanok valának, s a kötés törvényileg semmis és félretétethető".¹⁸³ Szűcs István debreceni jogtanár /aki 1846-ban tette közzé a "Kis törvény vagy népszerű törvénytudomány" című ismeretterjesztő munkáját/ feudális kori magánjogászaink felfogásának megfelelően hangsúlyozza, hogy "A szerződéskötéshez megkívánatik, hogy önként egyezzenek meg /a szerződő felek/, egymást ne kényszerítsék vagy meg ne csalják, mert ha ez történik a szerződést a bíró által meg lehet erőltetni".¹⁸⁴

Intézményünk, a kényszer és a fenyegetés büntetőjogi vonatkozásaival már István királyunk törvényeiben találkozhattunk a házasságtörés vonatkozásában, majd később egy "konkrét esetben már I. Károly kijelentette, hogy a kényszer kizárja a büntetőjogi felelősséget, - mondván, hogy *idem filii Duruzlo infideles nostros non voluntarie, sed potentia coacti fuerint secuti, et ob hoc non debe re eos possessionibus suis privari*".¹⁸⁵

A büntetőjog területén ez a jogelv vizsgált korszakunkban már érvényesült, s ezt bizonyítja a jogkönyvek és tervezetek közül többek között a "Codex Josephina I. része 5. §-ának e/ pontja, és II. részének 2. §-a".¹⁸⁶ Felvett ez az intézmény az első 1795-ös büntetőkódex-tervezet jogelvei közé is, hiszen e munkának bevezető /Printipia címet viselő/ részének második alapelve egyértelműen kimondja, hogy "senkinek nem lehet sommiféle cselekményt felróni, csak akkor, ha azt szabadon követte el... A beszámítást tehát ... az abszolút kényszer ... is akadályozza".¹⁸⁷ Más oldalról megközelítve: "Minél nagyobb volt az elkövető szabadsága a törvényben meghatározott cselekményekben és minél jobban megsértette azokat, annál nagyobbak kell lennie a büntett beszámításának is."¹⁸⁸ Ugyancsak az 1795-ös tervezetet citálva, annak I. része XII. artikulusának 6. szakasza szerint a kényszer a beszámítás szempontjából kizáró okot képez, ha tehát "a tettes a törvénnyel ellenkező tettet kényszerből vagy valamely leküzdhetetlen erő ösztönzésére vállalta el".¹⁸⁹ Hasonlóan rendelkezik az 1827. évi tervezet I. része VIII. cikkelyének 9. §-a is. Az 1843. évi javaslat is kizáró okként értékeli 73. szakaszának d/ pontjában a kényszeret, s ki is mondja: "Minden beszámítástól és büntetéstől menten maradnak: Azok, kiket a törvény szegésnek elkövetésére vagy ellenállhatatlan külső erőszak vagy fenyegetések kényszerítették".¹⁹⁰ Precizitásában e munka tovább megy az előzőeknél, mivel az alkalmazott kényszer irányzottságára is tekintettel meghatározza, hogy csak az a fenyegetés minősül kizáró oknak, mely a megfenyegetettnek vagy hozzátartozóinak élete ellen irányul és olyan súlyú, amely el nem hárítható.

A tervezetekhez hasonló álláspontot fogadtak el munkáinkban büntetőjogi szakíróink is a kényszer és a fenyegetés büntetőjogi megítélése tekintetében. Szlemenios Pál szerint "sommimemű büntetés alá nem vettethetnek" azok, akik "testi erőszak által kényszerítve, ... szabad elhatá-

rozást kizáró cselekedetek által, szegtek meg valamelly fenyegető törvényt".¹⁹¹ Kicsit részletesebben vizsgálva szoroznánk e kérdésben kimunkált álláspontját, megállapíthatjuk, hogy "Az igazságbeli büntetés-lágyításnak" /Causae mitigationis poenarum e justitia/ okai közé sorolja a "testi erőszakot" és az "ijesztésből származó félelmet". Az erőszakot azért, mivel "az a tettnek önkényességét megosonkitja", a fenyegetést pedig azért, mert az, az abból származó félelem által, "a tettnek szabad határozatuságát meggátolván, a lélek szabadságát megszorítja". Mind a kényszernek, mind a fenyegetésnek azonban meghatározott fokúnak kell lennie ahhoz, hogy a "lágyítás okául" szolgáljon. Nevezetesen, a kényszer által elkövetett cselekmény csak akkor nyer privilégiumot, ha a mozgató erőszak "tetemes", "de mindazáltal meg is győzhető", míg a fenyegetés által keletkezett félelem intézményünk szempontjából csak akkor bír relevanciával, ha ez is "tetemes", de nem annyira, "hogy a cselekvőt teljesen elkábítsa", míg második feltétel, hogy a fenyegetésre "a gonosztevő igazságos okot ne adott legyen", míg végezetül követelmény az, hogy a fenyegetés olyan tartalmú legyen "mellyet vagy épen nem, vagy legalább igen nehezen kerülhetett volna ki". Ezek tehát az ugynevezett lágyító, azaz enyhítő okok követelményeként kezelt feltételek. A lágyító körülmények mellett azonban Szlemenics Pál kitér a kizáró ok feltételeire, mely a kényszernél olyan fokú "testi erőszakot" jelent, mely elháríthatatlan és "meg nem győzhető", s így a "cselekedetet pusztá szenvedménnyé változtatja". A fenyegetés esetében, hogy az a beszámítás szempontjából kizáró okot képezzen, olyan fokú félelemkeltés szükséges, "mely teljesen elkábulttá tette a cselekvőt", s így "cselekedete szabad tett nem lévén, gonosztettnek nem vétethetik". Itt tehát mind a kényszer, mind a félelemkeltés szempontjából a beszámításra gyakorolt relevancia vonatkozásában egy "mennysiségi növekedéssel", mintegy felhalmozódással állunk szemben, mely okozatként egy új minőséget, azaz

enyhítő vagy kizáró okot eredményez. A teljesség kedvéért említsük meg, hogy a fenyegetésnél, illetve a félelemkeltésnél szerzőnk jelentős felismerést tesz, amikor a joggyakorlat számára eligazítást adva jelentőséget tulajdonít a szubjektív oldalnak, s kijelenti, hogy "a félelem totiemességének megítélésében a gonosztevőnek állapotját, korát, nemét, testi és lelki erejét, szükségképpen tekintetbe" kell venni.

Igy tehát büntetőjogi szakirónk "Vuchetich Mátyás, Szlemenics Pál és Szokolay István tanításai egybehangzóan beszámítást kizáró körülményként kezelik a kényszerítés és a fenyegetés legsúlyosabb változatait, a "győzhetetlen erőltetést", az absoluta coactio-t, az insuperabilis coactio-t, az ellenállhatatlan és külső erőszakot, fenyegetést, az absoluta vis-t, a "meg nem győzhető" testi erőszakot, vagy teljesen elkábító" félelmet, amely ijesztésből származik, azt a fenyegetést, amely azonnali "testet vagy életet érdeklő és másképp el nem hárítható veszélyt" helyez kilátásba.¹⁹² Végezetül a tankönyv jellegű munkák sorában említsük meg Pauler Tivadar "Büntetőjogtan"-ának intézményünket érintő megoldását, melyben szerzőnk ötvözi a feudálisan hagyományos szemléletet és az új tapasztalatokat. Véleménye szerint, mentő körülményként vehető figyelembe "az ellenállhatatlan kényszer /vis/, mely vagy physikai vagy lélektani /psychikai/ lehet; az természeti okokból, akadályokból /vis maior/, melyeket elhárítani nem lehet, vagy más emberek erőszakoskodásaiból /vis absoluta/ származik és a kényszerített nézve a betudást teljesen kizárja".¹⁹³ Így tehát a "mentő körülmény" itt is mint beszámítást kizáró ok értékelhető.

A büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek vizsgálata alapján - bár a rendelkezésünkre álló jogesetek száma csekély - elmondhatjuk, hogy a debreceni joggyakorlat figyelemmel a törvényszerkesztési munkák eredményeire, azok szellemében, a kényszert és fenyegetést beszámítást kizáró oknak tekin-

tette. Érdekes módon vizsgált korszakunk első két évtizedében a rendelkezésünkre álló források alapján nem találhatunk olyan büntetőbírói ítéletet, amelyben a kényszer, illetve fenyegetés mint kizáró ok szerepelt volna.

Csupán egyetlen olyan tényesetre tudunk utalni, melynek ítélete 1847. április 17-én¹⁹⁴ született, s amelynek alperese Nagy Sára Szücs Gáborné volt. A tényállás szerint az alperes Nagy Sára férje, Szücs Gábor, aki számadó kondás volt, az őrzésére bízott sertések közül többet "elsikkasztott", s hogy a büntetés alól kivonja magát, feleségével, az alperessel együtt Szoboszlóra szökött. A szökés után azonban mégis elfogták, s visszakisérték őket Debrecenbe, ahonnan Szücs Gábor újra megszökött, s felesége is elrejtőzött, azonban egy vásáron őt felismerték, s a szökés vádjával bíróság elé állították. Az alperes nő védekező előadásában azzal mentette magát, hogy "ötet öléssel fenyegette férje", s ezért kénytelen volt őt követni, s vele a városból elszökni. Itt tehát az öléssel való fenyegetés játszott szerepet, melyet a debreceni bírák értékelve, az alperes Nagy Sára Szücs Gábornét minden beszámítástól menten szabadon bocsátották.

Városunk judikaturájában 1823 és 1848 között csak ezzel a jogesettel találkoztunk vizsgált intézményünk szempontjából, ám ennyiből messzemenő következtetést levonni nehéz, s megalapozatlan dolog. Nem hagyatkozhatunk itt másra, csak arra, hogy a vázolt büntetőkódex-tervezetekre és magánmunkákra alapozva elfogadjuk Debrecen város gyakorlatának is azt a praktikumot, amelyet más városok is követtek, így Szeged is, s az ottani álláspontot idézve magunkévá tesszük, hogy a debreceni "bűnfenyítő törvényszék 1/ nem csak az akaratot teljesen megsemmisítő vis absoluta-t, hanem az akaratot lényegesen befolyásoló vis compulsiva-t is beszámítást kizáró körülményként vette figyelembe, 2/ nem szabott ki büntetést, ha a fenyegetés a címzett /vagy valószínűleg hozzátartozói/ életét, illetve vagyonának jelentős hányadát /.../ közvetlenül veszélyeztette, 3/ a kedvező megítélést csak azon vádlott

részére tartotta fenn, aki véletlenül került olyan helyzetbe, amelyben a vele szemben alkalmazott erőszak vagy fenyegetés hatására bűnoselekményt követett el."¹⁹⁵ Ugy gondoljuk, hogy az általunk bemutatott jogeset egy vonatkozásban az előzőekben leírtakat maradéktalanul alátámasztják, s így azt teljes egészében szellemiségében magunkénak vallhatjuk.

Tévedés, nemtudás

Feudális kori magánjogászaink korszakunkban a tévedés, nemtudás tekintetében, már egy kikristályosodott álláspontot fogalmaztak meg mondván, hogy: "Semmi sem ellenkezik annyira az alkudozók egyetértésével, mint a tévedés /error/, azaz: hibás /valóságbul eltávozó/ vélemény".¹⁹⁶ E nézet megfogalmazója Frank Ignác "Az osztó igazság törvénye Magyarhonban" című munkájában egyben elhatárolóan kifejti, hogy "A tévedésben tudatlanság is fekszik, mindazáltal a kettő között különbség vagyon",¹⁹⁷ mivel a "tudatlan" a valóságos, tényleges helyzetet nem ismeri, a tévedő pedig arról "a mit nem tud, úgy vélekedik, hogy tudja".¹⁹⁸ Egyben feltétlenül említést érdemel, hogy már idézett szerzőnk differenciál a tévedés típusai között, mivel az lehet "Error et ignorantia vel facti est, vel juris".¹⁹⁹ Hasonló álláspontot képvisel e tárgyban Frank kortársa, Fogarasi János is a "Magyar Közpolgári Törvénytudomány Elemei" című munkájában.²⁰⁰

Magánjogászaink mellett természetes módon korszakunkra már büntetőjogászaink és a büntetőjogi kódexek és tervezetek is felvették intézményeik sorába a tévedést. Ezek áttekintése előtt említsük meg, hogy már a római jog elvül állította fel, hogy a jogban való tévedés mentségül nem szolgálhat: "Regula est, iuris quidem ignorantiam ouique nocere, facti vero ignorantiam non nocere".²⁰¹

Hazai törvényeink közül emlékezzünk meg a tévedés intézménye tekintetében a Codex Josephina megoldásáról, mely

"I. része 5. §-ának f/ pontja és II. részének 2. §-a szerint nem számítható be a cselekmény, ha olyan "tévelygés" következtében került sor végrehajtására, "mellyet a Tévelygőnek vétekül tulajdonítani nem lehet", feltételezve, hogy egyébként szabadon és törvényesen járt volna el".²⁰² Az első magyar büntetőkódex-tervezet első alapelve jöllehet kimondja az annyira ismert és már általunk is idézett római jogi elvet, hogy a "törvény nem tudása általában senkit sem mentesít"²⁰³, ennek ellenére a tervezet második alapelve rögzíti, hogy "A beszámítást ... a tévedés és a leküzdhetetlen ignorantia is akadályozza".²⁰⁴ Az 1795. évi javaslat részletező szabályaiban ismételten kitér erre az intézményre és XII. artikulusának 5. szakaszában kimondja, hogy "A ténybeli tévedés miatt: ha t. i. olyan tévedés történt, hogy emiatt a tévedőnek semmiféle vétkességet nem lehet felróni, ha egyébként a megengedett módon cselekedett".²⁰⁵ Itt tehát a törvényalkotó a beszámítás szempontjából mint kizáró okot kezeli a tévedést, annak is ténybeli jellegét, ám ugyanakkor 15. szakaszában a tervezet utal arra is, az idézett alapelvek szellemében, hogy "A törvény nem tulságosan vétkes nem tudása" a büntetést enyhíti, különösen "tulságosan együgyű emberek esetében, akiknek a nevelése hiányos, avagy a süketeknél és a némáknál, akik nem eléggé képesek arra, hogy mutogatással ismerjék meg a törvény tiltó rendelkezéseit: ezen felül azoknál a külföldieknél, akik frissiben érkeztek meg hazánkba".²⁰⁶ Így tehát a kódex is differenciál két irányba, különböztet ténybeli és jogi tévedés között, s ennek megfelelően az első kizáró, míg az utóbbit büntetést enyhítő okként kezeli, ugyanakkor elismeri, hogy "a törvény nem tudása senkit sem mentesít".

"Az 1827. évi javaslat I. része VIII. artikulusának 7. §-a fenntartja a ténybeli, valamint a jogi nemtudás közötti különböztetést, de mindkettőt beszámítást kizáró körülményként értékeli abban az esetben, ha legyőzhetetlenek."²⁰⁷ Végezetül a kódex-tervezetek sorában emlékezzünk meg az 1843. évi szabályozás megoldásáról, amelynek 40. szakasza

szerint "Ha valamely törvény által tiltott szándékos cselekvés véletlenül, vagy tévedésből más személyt, vagy tárgyat ért, melyre a cselekvőnek célzata irányozva volt, szándékosnak tekintik a bekövetkezett eredményt, de csak annyiban, a mennyiben az a sértett személynek vagy tárgynak tekintetéből súlyosabb büntetést nem foglal magában, mint az lett volna, mely a cselekvőnek célzatában volt",²⁰⁸ így e megoldás a szándék és a célzat arányától, illetve egymáshoz való viszonyától teszi függővé a beszámítás mértékét. Említjük meg azonban, hogy a jogi tévedést a büntetőjogi beszámítás szempontjából nem tartja relevánsnak, mivel a "büntető törvények rendeletének nem tudása senkit a büntetés alól fel nem ment".²⁰⁹

Említést érdemelnek büntetőjogi szakíróink munkái is. Vuchetich Mátyás korával adekvát módon az 1795. évi "büntetőtörvénykönyv-javaslat ismertetett rendelkezéseivel összhangban a nemtudás jogi és ténybeli válfaját különítette el egymástól, mint írta: Ignorantia, aut iuris est, aut facti. Beszámítást teljesen kizáró sajátosságot csak a ténybeli nemtudáshoz fűzött, ha a tévedés legyőzhetetlen /invincibilis/ volt és a cselekvő tettét szabadnak /megengedettnek/ gondolta".²¹⁰ Szlemenics Pál az 1827. évi tervezet szellemében fogalmazta meg, hogy "kik el nem hárítható akár törvényt, akár tettet érdeklő tudatlanságokban vagy tévelyedésekben ... megszegték valamely fenytő törvényt"²¹¹, azok nem büntethetők. Szokolay István Szlemenicshez hasonlóan rögzítette álláspontját, nem tett különbséget a jogi és ténybeli tudatlanság között, s így "azok, kik legyőzhetetlen önhibájukon kívül tudatlanságból tettüket szabadnak, törvényesnek hiszik"²¹², kiesve a törvényi beszámítás alól, nem büntetődhetnek. Defejezésként megemlítjük még Pauler Tivadar álláspontját, aki szerint "A vétlen tévedés, midőn az a tettes cselekményére vonatkozik ... /error, ignorantia facti/ beszámítást kizáró okot képez, de az a "tévedés, mely a törvény nemtudásából ered /ignorantia iuris/ mentő okul nem szolgálhat".²¹³

Ezen álláspontok előrebocsátása után térjünk vissza szűkebb hazánkba, Debrecenbe, s vizsgáljuk meg, hogy reformkori joggyakorlatunkban a tévedés "áldozatai" valóban áldozatként álltak-e bíránk színe előtt. Már most szeretnénk utalni arra, hogy a tévedésben elkövetett cselekmények sorában sokkal kevesebb az a tényleges ténybeli tévedés, amely a beszámítás megítélése, illetve kizárása szempontjából nem okozott nagy gondot Debrecen bírának.

A ténybeli tévedések /ignorantia facti/ sorában a legkorábbi jogeset, amelyet most a helyen felidézünk, az 1827. március 10-i²¹⁴ ítélet szerint Fazekas János bűnpere volt. A vád szerint ez az alperes azért került a büntető tanács elé, mert "egy össze olvasztott darab ezüst rudat véván Johmsdorfer Ferentz nevű ezüst műveshez vitte eladni, ám az feljelentést tett ellene, mondván, hogy annak vétele és eladása tilalmazott. Az alperes Fazekas János előadásában a maga védelmére elmondotta, hogy ő ezt a zsibvásárban vette egy leánytól négy garason, s ugyanakkor idézve szavait előadta azt is, "hogy én nem ezüst, hanem czin gyanánt vettem". Azáltal, hogy e védekező kijelentését tanuk által is bizonyítani tudta, a bíróság valóként kezelte állítását, s pirongatás mellett büntetés kiszabása nélkül bocsátotta el az alperest.

Szinte mesébe illő eset játszódott le városunkban 1827. nyarán, melynek főszereplője Dombrava Mária volt, aki egyébként László Mihály szolgálatjában állt. Gazdájától ebben az időben szökött el és többeknek is azzal fenyegetőzött, hogy kútba ugrik. Az élet véletlen iróniájaként, ugyanabban az időben találtak egy kutban egy női tetemet, akit az említett Dombrava Máriának véltek, s így azt rendje-módja szerint el is temették. Ezt követően került elő az alperes leány, akit 1827. augusztus 4-én²¹⁵ bíróság elé állítottak azzal vádolván, hogy mikor azt a másik, most már ismeretlen leányt eltemették, majd "meg büszkődve felásták, jelen volt, s nem jelentette magát, hogy őtet ne

keressék", így ezért büntetést érdemel. Az alperes Dombrava Mária a felelősségre vonás során kijelentette, hogy "én nem tudtam, hogy engem keresnek", s így ilyen értelemben a történetek ismerete alapján ténylegesen hivatkozhatott is a tévedésére, amelyet az ítélő bíróság is akceptált, és nem szabott ki büntetést.

A büntetés kiszabás tekintetében ehhez hasonlóan Kovács János felmentésével végződött az 1828. június 21-i²¹⁶ tárgyalása, melyben az alperes ellen az a vád hozódott fel, hogy "passzus nélkül" ment el a városból. A forrásként rendelkezésünkre álló büntetőtörvényszéki jegyzőkönyv azonban élénk vetítve a történeteket felidézi, hogy Kovács János abban a tudatban indult el szekeren Mezőkövesdre Sivó Sándornéval, akinek férje ott volt katona, s akinek egyébként az utiokmányai is rendben voltak, hogy Sivóné passzusába szabály szerint beíratta a fuvaros nevét is, ám ennek hiánya csak Ujfaluban egy igazoltatás során derült ki. Ettől függetlenül a bírák értékelték és elfogadták a vádlott tévedésre hivatkozását, s felmentették a vád alól.

Még ugyanezen 1828. augusztus 1-én²¹⁷ hozta ténybeli tévedés miatt felmentést jelentő határozatát a debreceni büntető törvényszék Szabó István ügyében, aki Nagy Mihálytól egy órát vásárolt 11 Wft-ért. Csak később derült ki, hogy ez az óra Molétoris Jánostól származott, s lopás útján került az értékesítőhöz, ám az mint sajátját adta tovább. Erre hivatkozott az alperes is, midőn kijelentette, hogy "nem tudta, hogy az óra lopott volt", s azt "igaz Jóságnak" tartva vásárolta meg. Így az orgazdaság vádjá alól felszabadulhatott, s osupán "vigyázatlanságért" pironगतótt.

Feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt került az iudex criminalis elé 1830. július 16-án²¹⁸ Kolda Antal debreceni suszter és Ilusotzki Mária Jamaskovits Jánosné. A vád szerint Csohán Károly, aki a "Gilányibéli Árendátor Áron Ábrahámnak Mészáros" volt, mivel az árendával nem

tudott elszámolni, hogy e kötelezettség elől meneküljön, elszökött a városból, ám hogy vagyonát biztonságba tudja, megkérte Ilusotzki Máriát, hogy négy sertését és egyéb "holmiját" helyezze biztonságba. Ilusotzki Mária Jamaskovitsné az említett sertéseket Kolda Antalhoz hajtotta azzal a kéréssel, hogy néhány napig, amíg azokat el tudná adni, adjon azoknak helyet saját jószágai között. Kolda erre hajlandónak is mutatkozott, s befogadta az állatokat. Ilyen körülmények között fedezték fel Csohán Károly szökését, és ennek általunk is vázolt előzményét, melynek következtében Ilusotzki Mária és Kolda Antal bíróság elé kerültek azzal a váddal, hogy ők "Csohán Károly elszökését tudták és elősegítették". Kolda, kinél a sertések megtaláltattak, a történeti tényállás szerint mentségül hozta fel, hogy ő a szökött adóst nem is ismeri, s a jószágokat is csupán Ilusotzki Mária kérésére, mint annak tulajdonát fogadta be. Ugyanakkor Ilusotzki Mária Jamaskovits Jánosné kijelentette, hogy nem tudta a Csohán Károly szökésre való szándékát". Az ítélet azt bizonyítja, hogy a bíróság elfogadta az alperesek említett tévedésre való hivatkozását, mivel felmentette őket a vád alól.

A XIX. század első felében elhatalmasodik és szervezett bűnözés formájában jelentkezik a pénzhamisítási hullám, mely városunkat sem kerüli el az értékesítés, illetve forgalombahozatal révén, s így az 1840-es években több olyan jogesettel találkozhatunk, amelynek tárgya hamis pénz forgalombahozatala.

Az első ilyen esettel 1840. április 11-én²¹⁹ találkozunk, melyben Szentzi Pál szerepelt alperesként, akit azzal vádoltak, hogy 1840. április 4-én a só házhoz vitt "egy rongyos ... hamis 5 Ft-os váltó czedulát hogy azt felváltsa". E hamis bankóval fogódott el, s midőn számonkérték tőle annak származását, Szentzi Pál elmondotta, "hogy azt gazdájától kapta felváltás végett ... de nem tudta, hogy hamis". Az elmondottak igazolására megkeresték az alperes fiú gazdáját Kultsár Mihályt, aki a bankó származási helyét illetően

visszautalt Forner Józsefre, aki Probszt Károlyt jelölte meg előző forrásként. Probszt előadta, hogy ő mint "pintzér vaosora árába Ambrus István Hites Ügyvédtől kapta", aki viszont az "1840-es esztendőben esett téli vásárkor többrendbeli vásárlásokat téven, azon 5 Ft-os rongyos váltó özédulát nagyobb bankó felváltása alkalmaával kapta, de hogy kitől azt nem tudja". Itt tehát megszakad a pénz származási sora, s így nem vezet el készítőjéhez, de ez a perbe fogott alperes szempontjából mellékes körülményként kezelhető, hiszen őt, mint a bankó eredetiségében tévedésben levőt a bíróság felmentette.

Hasonló eset fordult elő az 1840. június 13-i²²⁰ ítélet tanúsága szerint 1840. június 12-én Istvándi Gáborral, aki Nagy Lajos asztalosnál inas lévén "az Asztalos Mesterséghez való olajat, enyvet akart a Riekl Ferentz fűszeres boltjában vásárolni, egy darab 1 Ft-os hamis váltó czédula" ellenében. Így került Istvándi Gábor alperesként a debreceni bünyfenyítő törvényszék elé, ahol eredményesen védekezhetett azzal, hogy neki a kérdéses bankót "mint jó pénzt egy Oláh" adta, a közelebbi múlt kedden tengeri árába".

1841. január 9-én²²¹ tárgyalta a debreceni ítélő tanács újra hasonló esetet, s hozott ítéletet Albert Julianna ellen, akinek "kezén egy hamis huszas találtatott mellyel ő a piacon fel akart váltani". Az alperes leány elmondotta, hogy ezt a pénzt, egy számára ismeretlen asszony adta neki "csirke árában", s így nem tudta, hogy az nem eredeti, hiszen ő azt jó pénzként kapta, s e meggyőződésében adta tovább. Az ítélet szerint nem bizonyítható "hogy a nálla talált hamis huszast maga készítette volna, vagy azt mint hamisat tudva akarta volna elkölteni", ezért a vád alól feloldozva a bíróság felmentő ítéletet hozott.

Az említett hamis pénz "forgalmazásával" kapcsolatos esetekben a debreceni ítélőszék tehát minden esetben értékelte azt a ténybeli tévedést, melyre a vádlottak hivatkoztak, ám a jegyzőkönyvek ide vonatkozó részei szerint egyetlen

esetben sem jutott el a forrásig, a hamisított műhelyiség. Nem így az 1843 és 1848 között folyt fényűző perben, melynek két alperese Kics Balázs és Bróss Sándor volt. Ebben a bűntetőperben ugyanis nyomára akadtak a forrásoknak, Gyarmattól Mezőes nagyváradi műhelyének, amely az 1830-as évek végén, és a 40-es évek elején a maga módján felhígította a forgalomban levő pénz, és azonban célra irányzott szándéka alapján tévedésre nem hivatkozhatott.

A magyar hatóságok, a helytartótanács nyomatékos sürgősre sem járnak el megfélemlítő erővel, a nagy mennyiségű hamis papírpénzt forgalmazókkal szemben. Ilyen beavatkozást és változtatást sürgőző körülmények között került ki-bocsátásra az a helytartótanács határozat, melyet minden városnak megküldtek, amely szerint a "Legfelsőbb helyen nemcsak közbeség elöljáróinak azon helytelen eljárása tapasztalható, hogy azok az illető vétkes tulajdonos kezénél látszólag hamis bankjegyeket túsztartanak nem foglalták, hanem azt a vétkes tulajdonosnak visszaadták, legfelsőbb parancs következtében, a Városi Tanácsnak meghagyaták, hogy az illető helytelen eljárás mellőzése és illetőleg annak végeképpen megakadályozása tekintetéből kebeliszerte azonnal ozálszereljen intézkedjenek".²²²

Összegezve a ténybeli tévedésről írottakat elmondhatjuk, hogy a debreceni ítéletek a korabeli jogtelőfogásnak megfelelően, teljes összhangban a fejézet bevezető sorában felidézett törvényi megoldással, minden esetben a bűntetőjogi beszámítás szempontjából kizáró okként értékelte a ténybeli tévedés körülményét, hiszen nem találkoztunk egyetlen olyan ítélettel sem, amely a tévedés áldozatának esetét személtlyre bűntetést szabott volna ki.

Ezek után térjünk át a tévedés egy másik esete, az ignorancia juris vizsgálatára, mivel mint említettük, inkább a hatunk dominánsan városunk igazságzólgálatát gyakorlata-ban.

Bár Debrecen büntető tanácsa egy 1841. szeptember 13-án²²³ hozott ítéletében, amelyre a későbbiekben még vissza fogunk térni, egyértelműen leszögezte, hogy a "tilalom nem tudásával magát nem mentheti" senki, azaz szakszerűbb megfogalmazásban, a jog nem tudása a felelősség alól senkit nem mentesít, ennek ellenére a rendelkezésünkre álló adatok azt bizonyítják, hogy bizonyos esetekben, összhangban az 1795-ös büntetőkódex-tervezetnél mondottakkal, ha nem is kizáró okként, de a büntetés kiszabása szempontjából olykor enyhítő jelleggel kezelte e jogi tudatlanságot.

Első esetként emlékezzünk meg az 1826. május 22-én²²⁴ lefolytatott tárgyalásról, melynek vádlottja Ujvári György volt, aki ellen az a vád tétetett, hogy minden jogos indok és előtte nyitva álló lehetőség nélkül "Actionális Osztályba" avatkozott. Nevezetesen, rekonstruálva atörténeteket, miután Kováts István debreceni polgár végrendeletet tett, elhalálozott, a "Pium Legatumoknak executiojára nézve" az utcabeli szenátor Laky László kiküldetett. Az eltelt idő alatt azonban az elhalt örökösei /succesor/ az osztály elintézésére nézve instanciájukban "Emissiot" kértek, ám ahelyett, hogy megvárták volna annak törvényes elintézési idejét, a türelmetlen örökösök, az alperes Ujvári György befolyásolására, még az "Árvák Jussára nézve is osztályos edgyességet tsináltak". Minthogy pedig az árvák jussáról egyedül "tsak a Magistratus Uri Tagjainak a befolyásával, és az egészsznek helybe hagyásával lehet tractalni", e szabályokat kijátsza, s a tradicionálisan kialakult és jogi követelményeket semmibe véve, az említett alperes, a jegyzőkönyv szóhasználatával élve "ebbe a Jussba vágott, s így kárt okozott az alperes Ujvári e per folyamán azzal a védekezett, hogy őt az örökösök kérték fel, a közöttük levő osztály elintézésére, s ő e kérelemnek, a büntetőtörvénszéki jegyzőkönyv bizonyítása szerint a maga módján eleget is tett. Bár a felperes fiskus nyilatkozatában a vádlottat "e vakmerő tselekedetéért példásan" kívánta büntettetni, de az ítélő tanács, a bizonyítékok alapján kifejezésre

juttatta azt a meggyőződését, "hogy az Alperesnek ezen tselekedetét nem annyira az Alperes nyakasságának, vagy Törvényes Jussokba való avatkozásának lehet tulajdonítani", hanem inkább annak együgyűségét állítva előtérbe hangsúlyozta, hogy "az Alperes a dolgot voltaképpen nem értvén" avatkozott ebbe az osztályba. Így a vádlott Ujvári György bár jelentős mértékben szegett törvényt, mégis - az ítélet szerint - eredményesen hivatkozhatott annak nem tudására, mert a bíróság csupán pirongatta és estig áristomba tartotta e vigyázatlanul mások törvényes jogait sértő személyt.

Hogy a végrendelkezés és az osztály nemcsak egyetlen esetben okozott bonyodalmat a tudatlanságból eredő tévedés miatt, azt bizonyíthatja városunk egy másik, 1847. február 27-én²²⁵ hozott ítélete Barta Mária Szabó Jánosné, Barta Sára Farkas Jánosné és Sipos Erzsébet özv. Barta Ferencné, azaz a Barta familia ellen, akik a vád szerint a még akkor életben lévő, de azóta már elhalálozott mostohaapjuk Szücs Kis János "végrendeletét felbontani bátorkodtak". A vádlott személyek tehát kíváncsiságuktól motiváltan itt is a törvény ellen tettek, bár hangoztatták, hogy ők nem tudták cselekedetük tilalmazott voltát. A bíróság ítéletében kiemelte, hogy Barták e tettükért ugyan "testi fenytéket és börtönözést érdemelnének" ennek ellenére "tekintetbe vétetvén azonban együgyűségök" a jövőre való intés mellett büntetés kiszabása nélkül bocsátattak el.

Városaink gazdasági, szervezeti életüket sokszor helyi jogalkotással, statutumokkal igyekeztek helyes merbe terelni. Fenytőbiróságunk előtt gyakran szerepeltek vádlotként, a városi statutumok ellen cselekvő tilalomrontók is. Itt már elsőként megemlíthetjük Koszorus Sárát és férjét, akik a "Tekintetes Ns. Tanátsnak tilalma ellen az apró Nyillasba tavasz buzát" vetettek annak ellenére, hogy az 1827. április 14-én²²⁶ hozott ítélet szerint, a tilalom többször is ki lett hirdetve. A perbefogott házaspár, bár hivatkozott arra, hogy mikor a tilalmat hirdették, nem voltak itthon, mégis a bíróság három napi áristomra

ítélte őket, s arra, "hogy apró maggal be vetett földjét szántassa fel ujonnan és tengerivel vettesse be".

Egy nyomtatásban is kiadott és több ízben is kihirdetett városi statutum arról rendelkezett, hogy az országos és heti vásárok időszakán kívül 50Wft-os büntetés terhe mellett zsidó vallású személyeknek szállást adni tilos. E rendelkezést hagyta figyelmen kívül az 1828. január 12-i²²⁷ sententia szerint Király István, aki Borel Salamont az "Országos vásár ideje előtt a Házába bé fogad"-ta. Az alperes Király e figyelmetlenségét azzal indokolta, hogy nem tudott a tilalomról, ám mégis a statutum szerint büntetődve 25Wft-ban elmarasztalták.

Ugyancsak városi tilalomszegésért kerültek a fenytőszék elé 1843. április 26-án²²⁸ Laitner Herman és Farkas Jakab, aki a külső vásárban "tilalmas bérbits játékot játszottak, a közönséges nép megtsalásával". A két osaló ugyan hivatkozott arra, hogy "Nem tudtuk, hogy tilalmas játék a bérbits", ám az ítélő tanács "nagyon tilalmas dolog"-nak minősítette az alperesek oselekedetét, mindazonáltal enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy első esetben kapattak rajta a "tsupa vak szerentsével járó játékon", valamint azt, hogy zsidók által engedtek rátenni, s ezért elszenvedett áristomuknak büntetésükbe tudásával, s a "játészó eszközüknek confiscaltatásával" elrettentő fenytés mellett szabadon bocsátották őket.

Említsük meg végezetül idetartozóként, Szőke Mihály, Murvai Bálint és Szikszai András ügyét, mely 1841. szeptember 13-án²²⁹ fejeződött be. Mig az előző esetekben a már kihirdetett tilalomszegés vezetett eljárásra, addig ez a per azért indult, mert az alperesek "mielőtt engedelmet nyertek volna marháiknak Cserére lett behajtása eránt" azokat engedély nélkül oda behajtották, s így szegték meg a városi tanács tilalmát. Hiába hivatkoztak a tilalom nem tudására, e szabályszegésért "a Polgári Ispotály részére fizetendő 12 Wft-ban" elmarasztalták őket.

Városunk gyakorlatában tömegével fordultak elő olyan esetek, amelyek az engedély nélküli, illetve a tilalom ellenére történő borméréssel voltak kapcsolatban.

Elsőként ide tartozóként említsük fel Szabó Istvánné 1827. január 17-ről²³⁰ való ítéletét, aki a "Barom Vásárban meleg bort árult a Statutum ellen". Hiába hivatkozott az alperes asszony, hogy "nem tudta, hogy az tilalmas", a bíróság a statutum szerint "vakbor méréséért 40 Ft-ban" elmarasztalta.

A borméréssel kapcsolatban említi Szűcs István helytörténeti munkájában azt az 1833-ban Debrecenben megjelent kis eszmefuttatást, mely az "Elmélkedés a polgárok házában való szabad bormérés szükséges és hasznos voltáról" címet viseli. E tanulmány, mely egyébként Auer András tollából eredt, a már eddig is több ízben bolygatott szabad bormérés ügyét azon stadiumba juttatta²³¹, hogy 1834. július 22-én eltörölték a bormérés addig fennálló rendszerét, s bevezették a helyi körülményekhez jobban alkalmazkodó, illetve az annak jobban megfelelő rendszert három évi próbaidőre, melynek lényege Semsey Jób királyi biztos által kidolgozva a következő volt: a "bormérési jog gyakorolhatásáért 1-ső osztályban 50 forint, második osztályban 40 forint, 3-dik osztályban 30 frt, 4-dik osztályban 20 frt, 5-dik osztályban 10 frt volt fizetendő. Vakbort mérők első, második, s harmadik ízben 50, 100, 150 forintra büntették".²³²

Az így átalakított körülmények alapján ítélték el 1839. január 5-én²³³ Nagy Józsefet, aki "nem várván meg az Országos Vásár idejét, a bor mérést már ... Karátson 2-ik napján elkezdte". Az alperes védekező előadásában azt mondta el, hogy "nem tudta az idejét, mikor lehet azon Csapszékbe a bor mérést kezdeni". S valóban úgy látszik, hogy bírái elfogadták exculpatis-ját, mert felmentő ítéletet hoztak azaz a kitétellel, s felvilágosítás adással kiegészítve, hogy az alperes és a hozzá hasonló tilalomszegők a statutum nem ismerésére többé ne hivatkozhatnak, a jogszabály szerint,

annak rendelkezését megismételve, mely szerint "a bor méretés ideje mindenkor a vásár előzetét megelőző Szerdán kezdődhetvén, az a Nagy Vásár hetével végződik".

Végezetül intézményünk szempontjából utolsó jogesetként emlékezzünk meg Kalmár Szikszai Károly peréről, mely 1840. február 10-én²³⁴ volt. A felperesi vád szerint az alperes a statutum ellenére boltjában "apró mértékkel, pohár számra" likört mért, s ezzel a pálinka árendátor jogait sértette. Kalmár Szikszai Károly forrónak találhatta lába alatt a talajt, mert védelmére ügyvédet fogadott, korszakunk egyik legtehetségesebb debreceni védőjét, Ónodi Szabó Péter személyében. Az alperes nevében ő fogalmazta meg a védekezést, miszerint arról, hogy az említett italoknak "a főszerekalmár boltokbani, apróbb mértékben való szabados árulhatása valaha tilalmazva volt" az alperes nem tud, mivel az a tilalom sem a "Kereskedői Társaság Gyűlésében", sem más törvényes uton" ki nem hirdettetett, s meg nem parantsoltatott", s ennél fogva e kereskedést úgy gyakorolta, mint amely törvényes és megengedett "háborítatlan példáktól bátorítatva, nem vakon, nem titkon". A minden bizonnyal jól megfizetett védő minden tudását latba vetve tárta és idézte fel a bíróság előtt az ártatlansága bizonyítására alkalmas tényeket, így hivatkozott a "Kereskedői Privilegiumok 25. Cikkelyének" szavaira, melynek summázta, hogy a kereskedő kalmárok boltjukban a kereskedéshez szükséges mindennemű árut tarthatnak és árulhatnak, amely eredetére nézve magyar, azaz "Országbeli portéka", így a kérdéses italok mérése sem tilalmazott. Így mivel a likörmérés szabad, nem sérthette az árendátor törvényesnek mondott jogát, mivel annak bérleti és értékesítési lehetősége egyedül a "Pálinka méretés"-re korlátozódott, illetve arra engedélyezett. Ugyanakkor Ónodi Szabó Péter a vádlott kereskedő védekezésé-
ként még azt is előadta, hogy ha a bíróság úgy határozná, hogy "a kérdéses ital előadott mérése valóságos tilalom", akkor elismeri, hogy hibázott, de e botlás "tudatlanságából

s ártatlanságból" esett. A debreceni fenytőszék ezek előadása és meghallgatása után hozta meg "Salamoni ítéletét", mely szerint Kalmár Szikszai Károly, ki "nem tudva azon /egyébként kihirdetett/ tilalmat, mely szerint a Liquerürnek pohár számára való osztogatása nem szabad, mentségül vétetvén a Felperes Tiszti Ügyvéd által kért büntetés alól feloldoztatik, s egyben példa lehet arra, hogy a jogban való tévedés olykor mégis mentségül szolgálhat.

Összegezve a fejezetünkben elmondottakat, a tévedés vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a debreceni bünyfenytő törvényszék az ignorantia facti kivétel nélkül minden esetben a büntetőjogi beszámítás szempontjából kizáró oknak tekintette, s az így cselekvőket a vád alól felmentette. Ami a jogban való tévedést, nemtudást illeti, ebben a kérdésben a már említett 1795. évi kódex-tervezet megoldását igyekeztek a debreceni bírák átültetni a gyakorlatba, így a klasszikus római jogi elvet, hogy a jog nemtudása mentségül nem szolgálhat, feloldva ténylegesen minden esetben a beszámítás szempontjából relevanciával bírónak tüntették fel. Így az ignorantia iuris egyes esetekben direkt módon kizárta a beszámítást, s így a ténybeli tévedéssel esett egy tekintet alá, különösen ha a tévedő együgyű, vagy tudatlan volt, avagy ha objektív körülmények gátolták a jogi rendelkezés vagy tilalom megismerésében.

Jegyzetek

- 1 E tanulmány része a szerzőnek a XIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia állam- és jogtudományi szekciójában különdíjban részesített, majd jeles eredménnyel egyetemi szakdolgozatként megvédett "A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Debrecen város reformkori büntetőjogában /1825-1848/ /Szeged, 1978. 204 p./ című munkájának, melynek egy további részlete "A gazda és a mesterember parancsa, valamint a büntetőjog intézménye Debrecen város reformkori büntetőjogában /1825-1848/. Debrecenben sajtó alatt van "A Déri Múzeum Évkönyve 1981." című kiadványban. /Szerk: Dankó Imre, várható megjelenési éve: 1982./

E tanulmányban az alábbi forrásmunkákat használom, rájuk a szerző vezetéknévvel, több munka esetén pedig a vezetéknévvel és a megjelenési évszámmal hivatkozom.

HB. ML. IV. A. 1018/e 29-52. kötetek,

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. /Bp. 1909./,

Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708. /Bp. 1962./,

Bónis György: Középkori jogunk elemei. /Bp. 1973./,

Both Ödön: A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában /1790-1848/ /Szeged, 1963./

Degré Alajos: A Négyeskönyv büntetőjogi elvei. /Bp. 1936./

Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I-IV. k. /Bp. 1896-1902./,

Fogarassy János: Magyar közpolgári törvénytudomány elemei. /Pest, 1847./,

Frank Ignác: Az osztó igazság törvénye Magyarhonban /Buda, 1845./

Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. /Pest, 1845-1847./,

- Hajdu Lajos: Az első /1795-ös/ magyar büntetőkódex-tervezet. /Bp. 1971./
- Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században. /Bp. 1977./
- Kárpáti Endre: Adalékok a magyarországi alkoholelleses küzdelemben. /Bp./
- Krafft-Ebing Rikárd: A törvényszéki elmeorltan tankönyve. /Bp. 1891./,
- Moravosik Ernő: Gyakorlati elmeorltan. /Bp. 1897./
- Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. /Buda-Pest, 1872-1873./
- Stépán Pál-Földes Vilmos: Küzdelem az alkoholizmus ellen. /Bp. 1966./
- Szlemenios Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény. /Buda, 1836./
- Szokolay István: Büntető jogban a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédek számára. /Pest, 1848./
- Szűcs István: Kis törvény, vagy népszerű törvénytudomány. /Debrecen, 1846./
- Szűcs István: Szabad Királyi Debrecen város történelme. I-II. kötet /Debrecen, 1871./
- Tripartitum /Bp. 1894./ Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

A Hármaskönyv rövidítése: Tr., a Négyeskönyvé pedig Qu. Debrecen sz.kir.város bünyenyítő törvényszékének jegyzőkönyveire /Hajdu-Bihar megyei Levéltár IV.A. 1018/e 29-52./ a jkv. rövidítéssel hivatkozom, s feltüntetem a napirendi pontot és a dátumot is.

- 2 Both, 3. 1.
- 3 Angyal, 377. 1.
- 4 Both, 3. 1.
- 5 Degré, 40. 1. Vö. Qu. II. rész 100. cikkely
- 6 Tr. I. rész III. cikkely
- 7 Hajdu, 430. 1.

- 8 Uo.
- 9 Fayer, I. köt. II. rész 29. 1.; Vö. Pauler, 232. 1.
- 10 Both, 6. 1.
- 11 Szlemenics, 93. 1.
- 12 Uo.
- 13 Both, 6. 1.
- 14 Frank,
- 15 Both, 6. 1.
- 16 Pauler, 230. 1.
- 17 Szlemenics, 133. 1.
- 18 Jkv. 259. 1825. jun. 25.
- 19 Jkv. 5. 1827. jan. 5.
- 20 Jkv. 376. 1828. jul. 26.
- 21 Jkv. 671. 1828. dec. 6.
- 22 Jkv. 333. 1830. jul. 3.
- 23 Jkv. 451. 1830. aug. 14.
- 24 Jkv. 118. 1839. ápr. 20.
- 25 Jkv. 81. 1844. ápr. 6.
- 26 Jkv. 176. 1845. szept. 6.
- 27 Jkv. 224. 1845. okt. 31.
- 28 Jkv. 265. 1945. dec. 24.
- 29 Jkv. 42. 1848. márc. 11.
- 30 Jkv. 68. 1834. febr. 4.
- 31 Jkv. 128. 1844. jun. 22.
- 32 Jkv. 647. 1828. nov. 15.
- 33 Jkv. 354. 1829. jul.
- 34 Jkv. 32. 1826. jan. 21.
- 35 Jkv. 662. 1830. dec. 4.
- 36 Both, 13. 1.
- 37 Uo.
- 38 Tr. II. rész 23. cikkely
- 39 Hajdu, 430. 1.
- 40 Bónis, /1962./ 97. 1.

- 41 Szlemenics, 160. 1.
- 42 Both, 11. 1.
- 43 Uo.
- 44 Jkv. 376. 1828. jul. 26.
- 45 Jkv. 118. 1839. ápr. 20.
- 46 Both, 13-14. 1.
- 47 Jkv. 1825. jun. 25.
- 48 Jkv. 671. 1828. dec. 6.
- 49 Jkv. 451. 1830. aug. 14.
- 50 Jkv. 42. 1848. máro. 11.
- 51 Jkv. 81. 1844. ápr. 6.
- 52 Both, 15. 1.
- 53 Both, 16-17. 1.
- 54 Both, 16. 1.
- 55 Both, 17. 1.
- 56 Angyal, 404. 1.
- 57 Both, 17. 1.
- 58 Tr. I. rész 55. oikkely
- 59 Tr. I. rész 124. oikkely
- 60 Degré, 40. 1.; v8. Qu. II.rész 60. oikkely
- 61 Both, 17. 1.
- 62 Bónis, 17. 1.
- 63 Hajdu, 430 1.; v8. 1975. évi tervezet I.r. XII.art.
3. §
- 64 Hajdu, 431. 1.
- 65 Both, 18. 1.
- 66 Fayer, I.köt. II.r. 27. 1.
- 67 Both, 18. 1.
- 68 Szlemenics, 72-73. 1.
- 69 Szlemenics, 96. 1.
- 70 Szokoly, 174. 1.
- 71 Jkv. 294. 1836. aug. 18.
- 72 Jkv. 298. 1836. aug. 18.
- 73 Jkv. 122. 1839. ápr. 20.

- 74 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 75 Szlemenios, 113-114. 1.
- 76 Szlemenics, 114. 1.
- 77 Szlemenics, 198. 1.
- 78 Jkv. 57. 1840. febr. 20.
- 79 Jkv. 193. 1841. jun. 26.
- 80 Jkv. 235. 1846. nov. 14.
- 81 Katona, 316. 1.
- 82 Uo.
- 83 Both, 21. 1.
- 84 Uo.
- 85 Bónis, 177. 1.
- 86 Szlemenios, 96. 1.
- 87 Pauler, 234. 1.
- 88 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 89 Angyal, 406-407. 1.
- 90 Jkv. 122. 1839. ápr. 20.
- 91 Jkv. 35. 1840. febr. 8.
- 92 Krafft-Ebing, 354. 1.
- 93 Moravcsik, 89. 1.
- 94 Both, 24. 1.
- 95 Hajdu, 431. 1.
- 96 Fayer, I.köt. II. r. 36. 1.
- 97 Both, 24. 1.
- 98 Szlemenios, 93-94. 1.
- 99 Jkv. 425. 1828. aug. 9.
- 100 Jkv. 449. 1828. aug. 24.
- 101 Jkv. 654. 1830. nov. 27.
- 102 Jkv. 351. 1833. jun. 28.
- 103 Jkv. 280. 1837. aug. 12.
- 104 Jkv. 354. 1840. nov. 14.
- 105 Jkv. 293. 1842. okt. 22.
- 106 Jkv. 110. 1843. máj. 13.
- 107 Jkv. 123. 1844. jun. 15.

- 108 Jkv. 152. 1847. jul. 3.
- 109 Jkv. 152. 1848. jul. 15.
- 110 Jkv. 275. 1839. aug. 17.
- 111 Jkv. 246. 1843. nov. 11.
- 112 Jkv. 380. 1839. nov. 16.
- 113 Jkv. 47. 1847. febr. 27.
- 114 Jkv. 272. 1839. aug. 17.
- 115 Jkv. 237. 1840. aug. 1.
- 116 Jkv. 10. 1847. máj. 1.
- 117 Both, 27. 1.
- 118 Stépán-Földes, 9. 1.
- 119 Stépán-Földes, 22-23. 1.
- 120 Kárpáti, 139. 1.
- 121 Jkv. 208. 1825. máj. 7.
- 122 Jkv. 295. 1826. aug. 26.
- 123 Jkv. 15. 1831. jan. 15.
- 124 Jkv. 556. 1834. dec. 22.
- 125 Jkv. 144. 1844. jun. 8.
- 126 Jkv. 364. 1826. okt. 7.
- 127 Jkv. 44. 1830. jan. 18.
- 128 Jkv. 195. 1846. okt. 3.
- 129 Jkv. 589. 1828. okt. 13.
- 130 Jkv. 227. 1833. ápr. 24.
- 131 Jkv. 22. 1830. jan. 17.
- 132 Jkv. 300. 1839. szept. 7.
- 133 Jkv. 202. 1840. jul. 3.
- 134 Jkv. 248. 1829. máj. 9.
- 135 Jkv. 32. 1825. jan. 15.
- 136 Jkv. 256. 1832. máj. 12.
- 137 Jkv. 310. 1838. szept. 22.
- 138 Hajdu, 431. 1. .
- 139 Both, 35. 1.
- 140 Fayer, I.köt. II.r. 31. 1.
- 141 Both, 31. 1.

- 142 Both, 35. 1.
- 143 Szlemonics, 93. 1.
- 144 Szlemonics, 92-93. 1.
- 145. Szokolay, 176. 1.; vö. Both, 35. 1.
- 146 Both, 36. 1.
- 147 Jkv. 71. 1825. febr. 19.
- 148 Jkv. 103. 1825. márc. 12.
- 149 Jkv. 202. 1825. máj. 7.
- 150 Jkv. 631. 1832. nov. 2.
- 151 Both, 36. 1.
- 152 Jkv. 208. 1825. máj. 7.
- 153 Jkv. 334. 1827. jun. 2.
- 154 Jkv. 248. 1829. máj. 9.
- 155 Jkv. 185. 1832. ápr. 9.
- 156 Jkv. 602. 1833. dec. 7.
- 157 Jkv. 487. 1834. nov. 15.
- 158 Jkv. 437. 1835. nov. 28.
- 159 Jkv. 252. 1839. aug. 10.
- 160 Jkv. 84. 1840. márc. 11.
- 161 Jkv. 32. 1825. jan. 15.
- 162 Jkv. 246. 1826. aug. 5.
- 163 Jkv. 256. 1832. máj. 12.
- 164 Jkv. 15. 1831. jan. 15.
- 165 Jkv. 556. 1834. dec. 22.
- 166 Jkv. 35. 1842. jan. 29.
- 167 Jkv. 114. 1844. jun. 8.
- 168 Jkv. 364. 1826. okt. 7.
- 169 Jkv. 44. 1830. jan. 18.
- 170 Jkv. 187. 1843. jul. 29.
- 171 Jkv. 53. 1848. ápr. 1.
- 172 Jkv. 598. 1828. okt. 13.
- 173 Jkv. 277. 1833. ápr. 24.
- 174 Jkv. 229. 1826. aug. 26.
- 175 Jkv. 234. 1839. jul. 27.
- 176 Jkv. 300. 1839. szept. 7.

- 177 Jkv. 378. 1841. dec. 23.
- 178 Jkv. 19. 1829. jan. 10.
- 179 Jkv. 59. 1825. febr. 12.
- 180 Jkv. 220. 1841. jul. 24.
- 181 Both, 43. 1.
- 182 Frank, /1845/ 555. 1.
- 183 Fogarassy, 219. 1.
- 184 Szücs /1846/, 60. 1.
- 185 Bónis /1973/, 136. 1.
- 186 Both, 43. 1.
- 187 Hajdú, 391. 1.
- 188 Uo. 391-392. 1.
- 189 Uo. 430. 1.
- 190 Fayer, I.köt. II.r. 27. 1.
- 191 Szlemenics, 73. 1.
- 192 Both, 43. 1.
- 193 Pauler, 238. 1.
- 194 Jkv. 90. 1847. ápr. 17.
- 195 Both, 47. 1.
- 196 Frank, 551. 1.
- 197 Uo. 553. 1.
- 198 Uo.
- 199 Uo.
- 200 Fogarassy, 219-220. 1.
- 201 Pauler, 238. 1.
- 202 Both, 47. 1.
- 203 Hajdú, 391. 1.
- 204 Uo.
- 205 Uo. 430. 1.
- 206 Uo. 431. 1.
- 207 Both, 48. 1.
- 208 Fayer, I/2. 21. 1.
- 209 Fayer, I/2. 31. 1.
- 210 Both, 48. 1.

- 211 Szlemenics, 73. 1.
- 212 Szokolay, 178. 1.
- 213 Pauler, 237. 1.
- 214 Jkv. 207. 1827. máro. 10.
- 215 Jkv. 443. 1827. aug. 4.
- 216 Jkv. 327. 1828. jun. 21.
- 217 Jkv. 391. 1828. aug. 1.
- 218 Jkv. 386. 1830. jul. 16.
- 219 Jkv. 117. 1840. ápr. 11.
- 220 Jkv. 190. 1840. jun. 13.
- 221 Jkv. 10. 1841. jan. 9.
- 222 HBmL IV. A. 1011/e.: 27603/1846. számú helytartó-
tanácsi határozat
- 223 Jkv. 268. 1841. szept. 13.
- 224 Jkv. 173. 1826. máj. 22.
- 225 Jkv. 44. 1847. febr. 27.
- 226 Jkv. 252. 1827. ápr. 14.
- 227 Jkv. 17. 1828. jan. 12.
- 228 Jkv. 93. 1843. ápr. 26.
- 229 Jkv. 268. 1841. szept. 13.
- 230 Jkv. 36. 1827. jan. 17.
- 231 Szücs, /1871./ III.köt. 861. 1.
- 232 Uo. 862. 1.
- 233 Jkv. 7. 1839. jan. 5.
- 234 Jkv. 45. 1840. febr. 10.